

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

***ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»***

Факультет харчових технологій,
готельно-ресторанного і туристичного бізнесу
Денна форма навчання
Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри
_____ Г. П. Склад
(підпис, ініціали та прізвище)
« ____ » _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «Розвиток туризму в Полтавській області: стан та перспективи»
зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра**

Виконавець роботи Гаркавенко Ірина Вячеславівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник доцент, Карпенко Ніна Миколаївна
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	6
1.1 Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні	6
1.2 Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні.....	15
1.3 Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності.....	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	32
2.1 Організація туристичної діяльності в регіоні	32
2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні	44
2.3. Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні	54
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Туризм в Україні належить до найбільш динамічних напрямів розвитку. Він охоплює мільйони людей що подорожують з певною метою та генерує значні прибутки,. Туристична галузь не лише сприяє економічному, культурному, соціальному, політичному розвитку держави, а й стає міжнародним парламентарем на шляху євроінтеграції України. В умовах глобалізації туризм стає однією з пріоритетних галузей економіки багатьох країн і України, зокрема, а виклики сьогодення, що зумовлені пандемією COVID-19, актуалізують питання забезпечення розвитку внутрішнього туризму. Тому в наш час особливої актуальності набувають і дослідження регіональних чинників та проблем розвитку туристичної діяльності в регіональних соціально-економічних системах.

Полтавська область – це регіон, що має унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, значні рекреаційно-туристичні можливості, які сформувалися завдяки географічному положенню та історичному розвитку. Все це здатне забезпечити реальні перспективи ефективного розвитку туристичної галузі в регіоні, та його вагоме місце в рейтингу найбільш туристично привабливих регіонів країни.

Об'єктом дослідження є туристична галузь Полтавської області. Предметом дослідження є процеси формування та розвитку туристичної діяльності в Полтавській області.

Метою кваліфікаційної роботи є оцінка сучасного стану та визначення подальших перспектив розвитку туристичної діяльності в Полтавській області.

Відповідно до цієї мети, необхідно виконати наступні завдання:

- дослідити соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні;
- оцінити природно-ресурсну базу та історико-культурні ресурси розвитку туризму в регіоні;
- зробити оцінку організації туристичної діяльності в регіоні;

- дослідити та оцінити стан туристичної інфраструктури в регіоні;
- визначити подальші перспективи розвитку туристичної діяльності в регіоні.

Теоретичною і методологічною основою виконання кваліфікаційної роботи стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені дослідженню впливу різноманітних чинників та особливостей розвитку туристичної галузі на різних територіальних рівнях, зокрема Гайдука А. [28], Горіної О[31]., Зікеєвої С. [43], Кардаш О. [45], Любіцевої О[51], Мальської М. [52], Шереметової Т. [80] та ін. А у процесі вивчення особливостей організації туристичної діяльності в досліджуваному регіоні були використані праці Бабенко О., Беседіної Н., Кривеги К., Скліяра Г., Логвина М., Карпенко Ю., Карпенко Н. та ін. [21, 22, 46, 49, 50, 54, 70, 71].

Для реалізації поставленої мети та вирішення поставлених завдань у роботі було використано комплекс наукових методів і прийомів – системного аналізу, синтезу, порівняння, статистичний та графічний, що дозволили дослідити організацію туристичної діяльності як багатогранного процесу, здійснити глибокий аналіз чинників, провести узагальнення та формулювання висновків.

Важливою інформаційною базою дослідження також стали: законодавчі та нормативні документи, що регламентують розвиток туризму в Україні; стандарти, що визначають організацію туристично-екскурсійного обслуговування; матеріали Державного реєстру національного культурного надбання; матеріали офіційних сайтів Департаменту культури та туризму Полтавської ОДА, статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Полтавській області; фактичний матеріал, що міститься у періодичній пресі та інші джерела.

Апробація досліджень здійснювалася на наукових студентських конференціях, а основні положення класифікаційної роботи виносились на обговорення в межах роботи кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2019» (м. Полтава, 19 листопада 2019 року).

Зокрема, підготовлено доповідь та надруковані тези за темою: «Природні та історико-культурні ресурси як фактор розвитку туристичних дестинацій в регіоні».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств сфери туризму. Запропоновані у роботі теоретичні і методичні рекомендації створюють об'єктивне підґрунтя для подальшого розвитку туризму в Полтавській області.

Класифікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел (81 найменування) та додатків. Робота викладена на 76 сторінках машинописного тексту, вміщує 14 таблиць, 12 рисунків та 2 додатки.

РОЗДІЛ 1.ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

В останні десятиріччя туризм у світі став одним із вагомих економічних факторів, а його обслуговування перетворилося в організовану галузь економіки багатьох країн. Туристична галузь сьогодні є невід'ємним компонентом економічного потенціалу у світі та сприяє позитивним змінам у соціально-економічному житті. За окремими оцінками вона генерує 11% валового продукту у світі і належить, таким чином, до найпотужніших галузей світового господарства [45].

Туризм відіграє істотну роль у стимулюванні економічного розвитку не тільки безпосередньо туристичної галузі, але й суміжних з нею галузей економіки. Зростання туризму позитивно впливає на рівень зайнятості населення, на споживчий попит та рівень валютних надходжень. Роль туризму для розвитку національної економіки важко переоцінити. Туристична галузь має об'єктивні передумови свого розвитку, що склалися на підставі історичних, географічних, культурних та соціально-економічних чинників [43].

Особливості сучасних тенденцій розвитку туристичної індустрії полягають у взаємозв'язку формування високорозвиненої національної індустрії туризму з потребою розв'язання гострих соціально-економічних проблем нашої держави, оскільки за своєю прибутковістю цей сектор економіки є повністю конкурентоспроможним, а також певним каталізатором економічного розвитку [28].

Розвиток туристичної галузі забезпечує приплив у країну іноземної валюти, сприяє освоєнню менш розвинених регіонів, дозволяє включити у господарський обіг невикористані іншими галузями природні ресурси. Туризм дає поштовх для розвитку інфраструктури, сприяє зростанню рівня зайнятості місцевого населення, і тому його можна вважати одним із чинників соціально-

економічного розвитку територій. У той же час, можливість та ефективність розвитку туристичної галузі залежить від багатьох факторів природного, соціально-економічного, політичного, екологічного та історичного характеру.

Дослідження умов та факторів, що впливають на формування й розвиток туризму є надзвичайно важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Це пов'язано з тим, що завдяки цілеспрямованим діям на умови й фактори можна впливати на динамічні процеси, які відбуваються в самій туристичній галузі.

Розвиток туризму на певній території відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Зовнішні фактори здійснюють вплив на туристичну галузь через фінансово-економічні умови, соціальні та демографічні характеристики населення, рівень розвитку економіки та її галузеву структуру, а також за допомогою змін політичного і правового регулювання.

Фактори внутрішнього впливу можна розділити на наступні групи: фактори кадрового забезпечення (освітньо-кваліфікаційний рівень працівників галузі), економічні (джерела фінансування підприємств), матеріально-технічні (розвиток інфраструктури галузі), організаційно-управлінські (ступінь взаємодії туристичних фірм в регіоні, рівень конкурентної боротьби в межах галузі, адміністративно-управлінський механізм).

Взаємодія зовнішніх та внутрішніх факторів утворює середовище бізнес-діяльності та впливає на структуру, величину та ритмічність попиту. Тому визначення й дослідження соціально-економічних чинників, що впливають на розвиток туристичної галузі, та їх оцінка є досить актуальними.

За характером впливу фактори поділяються на екстенсивні та інтенсивні. Зокрема, до екстенсивних факторів відносяться зростання чисельності працівників галузі, збільшення кількості залучених до господарського обороту матеріальних ресурсів та інші. Інтенсивними факторами є технічне вдосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень та результатів науково-технічного прогресу, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників галузі, раціональне використання наявних

матеріальних ресурсів тощо.

Любіцева О. О. пропонує за впливом на розвиток галузі розрізняти фактори лімітуючі, стимулюючі та стабілізуючі. Стимулюючі фактори дозволяють інтенсифікувати розвиток галузі (за рахунок нових технологій, удосконалення управління, перепідготовки кадрів, нарощування потужностей, залучення нових територій, додаткових трудових ресурсів тощо) [51, с. 96].

Сприятливі фактори виводять країну чи певний регіон до лідерів на національному чи міжнародному туристичному ринку, а несприятливі знижують туристичний потік та зумовлюють погіршення показників розвитку туристичної галузі. Окрім того, окремі фахівці пропонують розрізняти статичні (незмінні в часі) і динамічні чинники. У статичну групу входять природно-кліматичні, географічні та культурно-історичні фактори. Варто зазначити, що привабливість місць відпочинку визначають, в першу чергу, саме ці чинники.

До динамічних чинників належать: соціальні і демографічні характеристики, фінансовий та економічний розвиток, політична ситуація в країні. Позитивні соціальні та демографічні зміни в країні сприяють збільшенню тривалості життя, формуванню активного стереотипу життя населення, збільшенню тривалості оплачуваної відпустки, зростанню доходу на члена сім'ї, а відтак – збільшенню кількості подорожуючих, які мають вільний час і відповідні матеріальні статки. Таким чином, зростання суспільного добробуту позитивно впливає на туризм. Завдяки збільшенню оплати праці, наданню робітникам і службовцям різних соціальних гарантій і пільг за рахунок підприємств відбувається розширення соціального складу туристів. Зараз у всіх індустріальних країнах тривалість життя збільшується, що з урахуванням достатнього пенсійного забезпечення призвело до появи туристів так званого «третього віку». Тенденція до збільшення тривалості оплачуваної відпустки, а також поділ її на дві частини призводить до того, що людина може подорожувати два рази на рік і на більш довгий період часу, що сприяє розвитку туризму. В економічному і фінансовому розвитку спостерігається тенденція збільшення виробництва послуг у порівнянні з виробництвом

товарів, наслідком чого є збільшення частки споживання послуг (у тому числі туристичних) в загальному споживанні населення [80].

Серед соціально-економічних чинників, що мають суттєвий вплив на розвиток галузі туризму варто відзначити, перш за все, демографічні. Кількість населення, його розміщення та структура можуть сприяти розвитку туризму або бути перепорою туристично-рекреаційному освоєнню території. Так, у результаті зростання народонаселення збільшується й туристський потенціал. Зміна структури населення, наприклад, збільшення частки осіб пенсійної групи, зумовлює зростання потреби у стаціонарних установах відпочинку і оздоровлення, і, навпаки, зростання кількості молодих людей викликає потребу в розвитку активних видів туризму (пішого, водного, гірськолижного, екстремального).

Проаналізуємо основні соціально-економічні чинники розвитку туризму у Полтавській області.

Чисельність наявного населення в Полтавській області, за оцінкою, на 1 січня 2019 р. становила 1400439 осіб, що складає 3,3 % від загальної чисельності населення України, у тому числі міське – 873,1 тис. осіб (3,0 %), сільське – 527,2 тис. осіб (4,1 %) (Таблиця 1.1.1). Питома вага у загальній чисельності населення: міського складала 62,35 % (в середньому по Україні – 69,41%), сільського населення – 37,65 % (в середньому по Україні – 30,59 %).

Як свідчать дані таблиці, упродовж 2018 р. чисельність населення області у порівнянні з 2017 р. зменшилася на 13390 осіб. Зменшення чисельності населення відбулося за рахунок природного скорочення – 13466 осіб, водночас зафіксовано міграційний приріст населення – 76 осіб [33].

Динаміка чисельності наявного населення за останні 5 років свідчить про його скорочення на 3,0 % у 2018 році у порівнянні з 2014 роком. При цьому, природне скорочення населення відбувається як за рахунок міського, так і сільського населення: міське скоротилось на 2,2 % або на 20,2 тис. осіб, сільське населення – на 4,3 % або на 24,2 тис. осіб. Проте інтенсивність зменшення сільського населення є майже у 2 рази вищою, ніж міського.

Таблиця 1.1.1

Основні демографічні показники у Полтавській області, осіб [33]

Показники	2018 р.	2017 р.
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на кінець року	1400439	1413829
Середня чисельність наявного населення	1407134	1420329
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на кінець року	1392601	1405991
Середня чисельність постійного населення	1399296	1412491
Загальний приріст, скорочення (–) населення	–13390	–12999
Природний приріст, скорочення (–) населення	–13466	–12344
Кількість живонароджених	10193	11070
Кількість померлих	23659	23414
у т.ч. дітей у віці до 1 року	52	47

Система розселення області є типовою для центральних регіонів України – більшість населення сконцентрована в містах. Середня щільність населення складає 51 особу на км², що становить 68% до середньо українського рівня (75,5 осіб на км²). У порівнянні з регіонами-сусідами щільність населення в області в 2 рази менша, ніж у Дніпропетровській (103,6 осіб на км²) та в 1,7 рази – ніж у Харківській (87,4 осіб на км²). Водночас в 1,5 рази вища, ніж у Чернігівській (33,8 осіб на км²) [73].

Демографічна структура населення Полтавської області та аналіз вікових груп, які найбільше подорожують, підтверджують, що в регіоні найбільш туристично активною є частина населення віком від 30 до 40 років, на відміну від економічно розвинених країн, де люди старшої вікової групи (55-60 років) відіграють все більш важливу роль у туристичній діяльності.

Рівень економічної активності населення в області у 2017 році порівняно з 2014 роком знизився як для чоловіків (на 11,8 тис. осіб менше), так і для жінок (на 16,1 тис. осіб). Відповідно у динаміці з 2014 по 2017 рік рівень зайнятості населення у віці 15-70 років скоротився на 2,9% для чоловіків та на 0,6% для

жінок [63].

У 2017 році Полтавська область відставала за показниками рівня зайнятості від середніх по Україні в межах 2% [33].

Туристична галузь – це загалом працевістка сфера діяльності. Тому кількість та якість працевісткового потенціалу є реальним фактором її розвитку. Туризм нині перетворився на сферу діяльності, в межах якої суб'єкти близько 50 галузей економіки реалізують товари та послуги, спрямовані на задоволення потреб мільйонів індивідуальних та організованих туристів і мандрівників, створюють додаткові робочі місця, підвищуючи тим самим зайнятість населення та сприяючи скороченню безробіття в державі. У сучасній світовій економіці на туристичну галузь припадає одне робоче місце з 11 робочих місць у світі, що доводить стійкість галузі під час світового економічного спаду та перетворює її на ключовий фактор конкурентоспроможної, високоефективної диверсифікованої економіки [31, с. 133]. За оцінками Світової ради з туризму і подорожей (World Travel and Tourism Council, WTTC), в Україні за рахунок туристичної галузі у 2016 р. було створено 247 тис. нових робочих місць, що складає 1,3% від загальної зайнятості населення [81]. Разом з тим, враховуючи вплив туризму на зайнятість у супутніх галузях економіки України, загальна кількість робочих місць, створених у 2016 р. завдяки туризму (як прямо, так і опосередковано), оцінюється у 923 тис. осіб, що складає 5% від загальної кількості зайнятого населення.

Різне зниження ділової і туристичної активності, зменшення доходів населення, погіршення соціально-економічного становища, нестабільна політична ситуація у країні призвели до зниження привабливості держави для іноземних туристів і, як наслідок – до стрімкого падіння частки зайнятого населення в туристичній галузі. Так, кількість безпосередньо зайнятих в туристичній галузі в Україні у 2016 р. знизилась на 95 тис. осіб у порівнянні з рівнем 2014 року [80].

За окремими даними у рекреаційно-туристичній сфері м. Полтави працює

понад 10 тисяч осіб, що складає близько 9% загальної чисельності зайнятих [44]. Розмір заробітної плати у працівників підприємств тимчасового розміщування й організації харчування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку був значно нижчим, ніж у інших сферах діяльності та складав в середньому 4697-5289 грн. За видами економічної діяльності найвищі розміри заробітної плати у грудні 2017 року спостерігались у працівників апарату державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування – 12052 грн., будівництва – 9410 грн., промисловості – 9315 грн.

До вагомих факторів розвитку туризму належить і розвиток галузей матеріального виробництва, що дотичні до нього. Наприклад, у районах переважного розвитку туристично-рекреаційної сфери сільське господарство повинно спеціалізуватися на виробництві екологічно чистих овочів і фруктів, м'яса або таких продуктів харчування, які мають лікувально-оздоровче призначення (молочні продукти, лікувальні трави, відповідні сорти м'яса, соки тощо). На основі екологічно чистої продукції варто розвивати харчову промисловість, передусім у місцевості, що тяжіє до туристично-рекреаційних центрів і може в достатній кількості забезпечити відпочиваючих необхідною продукцією. У свою чергу легка промисловість суттєво впливає на якість обслуговування, адже забезпечення туристів і відпочиваючих її продукцією є важливим завданням. Так, сувенірна продукція повинна мати високу якість, всебічно відображати національний колорит місцевості й ґрунтуватися на народних традиціях.

Полтавська область відноситься до числа лідерів з розвинутою промисловою базою. Виробнича спеціалізація області: видобуток вуглеводнів, гірничодобувні підприємства, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, харчових продуктів і напоїв, хімічної продукції, машинобудування. За обсягами реалізованої промислової продукції область займає 5 – 6 місця серед регіонів України та забезпечує понад 7% загальнодержавного обсягу.

Важливим індикатором соціально-економічної ситуації в регіоні є індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР), що розраховується за трьома

напрямами: довге та здорове життя, добробут і гідна праця, освіта. Полтавська область — це регіон із середнім загальним ІРЛР, який у 2017 році посів 15 місце в загальноукраїнському рейтингу регіонів за рівнем людського розвитку ($I_r = 0,63$) (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, а також Донецької та Луганської областей) [63].

Важливим чинником розвитку туризму є наявність та досконалість транспортної інфраструктури. На території Полтавщини функціонують усі види транспорту — залізничний, автомобільний, річковий, авіаційний, які забезпечують загальну доступність регіону та його основних туристичних атракцій. Від кордону з найближчими іноземними державами, з якими межує Україна, до Полтавської області автошляхами можна дістатись менш, ніж за добу (табл. 1.1.2).

Залізничні шляхи по території області розміщені в цілому рівномірно. Максимальна віддаленість населених пунктів від залізниці не перевищує 50 км. Найбільшими залізничними вузлами та центрами є: Полтава, Кременчук, Гребінка, Ромодан, Лубни та Миргород. Довжина автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, складає в області 8907,1 км.

Таблиця 1.1.2

Відстань від кордону окремих держав до Полтави та середній час переїзду автомобільним транспортом. Складено автором за матеріалами [74]

Країна	Відстань від кордону до м. Полтава	Час у дорозі
Польща	1253,3	14 год 38 хв
Румунія	1233,7	18 год 14 хв
Угорщина	1502,0	17 год 16 хв
Словаччина	1381,9	17 год 8 хв
Білорусь	806,0	9 год 49 хв
Молдова	623,8	10 год 29 хв
Росія	223,8	3 год 10 хв

Маршрутна мережа Полтавської області сформована, і забезпечує перевезення пасажирів на 593 внутрішньо обласних автобусних маршрутах.

Повітряний транспорт представлений Полтавським обласним комунальним підприємством «Аеропорт – Полтава». Це – складний майновий комплекс, що розташований на земельній ділянці 214 га та знаходиться за 7 км на південний захід від м. Полтава, поряд із автотрасою Київ – Харків – Довжанський. Аеропорт має на балансі пасажирський термінал загальною площею близько 5 тис. м² із проектно пропускною потужністю 400 пасажирів на годину. В аеропорту є злітно-посадкова смуга довжиною 2550 м та шириною 42 м. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1024-р [2] у Полтавському аеропорту відкрито міжнародний пункт пропуску через державний кордон для пасажирського та вантажного повітряного сполучення з постійним режимом функціонування і цілодобовим часом роботи. Проведено капітальний ремонт існуючої будівлі аеровокзалу з облаштуванням міжнародного пункту пропуску та поточний ремонт штучної злітно-посадкової смуги, руліжної доріжки та перону, здійснено доукомплектування спеціальним обладнанням та технікою. Відремонтований аеропорт дозволяє приймати авіалайнери типу Boeing 737 (300-700), Airbus, Embraer, Falcon-900, JET-328, GLF-550, CRJ-2, SAAB-340, AN-12, AN-24, AN-140, TU-134, YK-40, YK-42 тощо. Проте, варто відзначити, що в даний час аеропорт ще не здійснює систематичний прийом та відправлення вищезазначених суден, а тому не відіграє важливої ролі у туристичній інфраструктурі області [74, с.15].

В області також є певні можливості для розвитку річкового транспорту, оскільки по її території протікають судноплавні річки – Дніпро, Ворскла, Сула (останні дві є судноплавними лише поблизу гирла). Транспортні шляхи проходять по Дніпру, Сулі – від гирла до пристані Тарасівка, по Ворсклі – від гирла до м. Кобеляки. Річковий транспорт в області представлений ПрАТ «Кременчуцький річковий порт» – спеціалізоване транспортне підприємство, яке оснащене всіма видами машин, устаткування та обладнання, що дозволяють здійснювати повний комплекс робіт та послуг в даній галузі. Порт відкритий

для суден змішаного типу «ріка – море» і має сполучення з портами Дніпра, Чорного і Середземного морів. Найкоротша відстань від рубежів Полтавщини до побережжя Чорного моря складає 330 км [74, с.16].

Отже, транспортна інфраструктура області, в аспекті її наявності, є цілком сприятливою для забезпечення розвитку туризму, проте її якісний стан ще не відповідає європейським стандартам щодо технічної досконалості й безпечності та є стримуючим чинником ефективного розвитку туристичної галузі в регіоні.

Таким чином, проведений аналіз соціально-економічних чинників розвитку туризму у Полтавській області свідчить, що в регіоні склалися, в цілому, сприятливі умови розвитку цієї сфери. Сучасна туристична галузь області залишається працевісткою сферою діяльності, підвищуючи тим самим зайнятість населення та сприяючи скороченню безробіття. Крім того, область відноситься до числа лідерів з розвинутою промисловою базою та сформованою транспортною інфраструктурою.

1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

Територія Полтавської області розташована між $50^{\circ}33'18''$ і $48^{\circ}44'36''$ пн.ш. та $32^{\circ}05'20''$ і $35^{\circ}29'33''$ сх.д. Переважна її частина знаходиться в межах Придніпровської низовини на лівобережжі басейну Дніпра. Виняток становить лише невелика ділянка площею близько 150 км² (0,5% території області), що розташована на правобережжі басейну Дніпра, в межах Придніпровської височини. Понад 92% площі області знаходиться у межах природної зони лісостепу, і тільки близько 8% (її крайня південно-східна частина) – у межах степової природної зони Східноєвропейської рівнини [29, с. 11].

Полтавщина межує з сімома областями України: Чернігівською та Сумською – на півночі; Дніпропетровською та Кіровоградською – на півдні; Харківською – на сході; Київською та Черкаською – на заході. Загальна

протяжність меж Полтавської області становить близько 1100 км, з яких 162 км проведені по акваторіях Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ [60, с. 11]

Полтавську область, як адміністративну одиницю України, утворено 22 вересня 1937 року. Її сучасні межі встановлено у 1954 році. Сучасна площа Полтавщини – близько 28,8 тис. км², що складає приблизно одну двадцяту частину України (4,76% від її площі – це 7 місце серед 24 областей, і 8 місце – враховуючи АР Крим). Територію Полтавщини можна порівняти із площею таких європейських країн, як Албанія (28,7 тис. км²) чи Бельгія (30,5 тис. км²). Ненабагато більшими за площею є Вірменія (29,8 тис. км²), Македонія, Молдова, Руанда, Бурунді, Лесото, Екваторіальна Гвінея, Гаїті, Соломонові острови та низка інших країн світу [29].

Крайня північна точка області розташована за 3,3 км на північ від села Білогорілка Лохвицького району, а крайня південна – на лівому березі Дніпродзержинського водосховища, за 0,4 км вище старого гирла річки Орель (Кобеляцький район). Фактична протяжність області між крайніми північною і південною точками Полтавщини складає 213,5 км. Хоча ця різниця порівняно невелика, однак вона зумовлює досить відчутні зміни зональних факторів (показників сонячної радіації та радіаційного балансу, середньої температури повітря, ґрунтово-рослинного покриву), що впливають на формування природних комплексів [29].

Більш значна протяжність Полтавської області з північного заходу на південний схід (259 км) зумовлює поступове зменшення кількості атмосферних опадів і зростання дефіциту зволоження (тобто зростання континентальності клімату), що обумовлює зміни у складі рослинності та ґрунтів. Найбільше на клімат регіону впливає перенесення повітряних мас із північної частини Атлантичного океану [29].

Велике значення для розвитку туризму та рекреаційної діяльності має рельєф. Орографічні ресурси, що проявляються у нерівностях земної поверхні, а особливо наявність складчастих споруд, сприяють розвитку окремих

активних видів туристичної діяльності, що пов'язані зі спуском чи підйомом, наприклад, гірськолижний і пішохідний туризм, альпінізм, скелелазіння, даунхіл, дельтапланеризм тощо. Поверхня Полтавської області має рівнинний характер та загальний нахил з півночі-північного сходу на південь-південний захід. Цей же напрямок простежується й для гідрографічної сітки. Максимальна абсолютна відмітка рельєфу (202,6 м) на лівобережній частині області розташована за 5 км на захід від смт. Опішне, а на правобережній частині області найвищою точкою поверхні є вершина горба за 4 км на південь від Крюківського району міста Кременчук, з абсолютною відміткою 204 м. Цей горб називають «Деївською горою». Найнижча точка поверхні Полтавщини (64 м) знаходиться на узбережжі Дніпродзержинського водосховища. Середній нахил поверхні по профілю між цими відмітками становить 0,98 м/км. Основними та найбільш поширеними формами рельєфу в регіоні є вододільні плато, річкові долини, балки та яри [60, с. 28].

Річкова мережа Полтавської області включає: одну велику річку – Дніпро, яка протікає в межах області на ділянці довжиною 145 км, 8 середніх річок загальною протяжністю 1360 км (Сула – 213 км, Удай – 129 км, Оржиця – 89 км, Псел – 350 км, Хорол – 241 км, Ворскла – 226 км, Мерла – 28 км, Оріль – 80 км) та 1771 малих річок, водотоків і струмків загальною протяжністю 11501 км, в тому числі малих річок завдовжки понад 10 км в області нараховується 137, їх загальна довжина 3596 км [27]. Розподіл річок за категоріями та їх протяжність відображено в Таблиці 1.2.1.

Основними джерелами водних ресурсів області є річки Сула, Псел, Ворскла, Оріль та їх притоки, а також Кременчуцьке та Дніпродзержинське водосховища на річці Дніпро. В межах області формується стік трьох річок: Сліпорід, Говтва, Тагамлик. В області створено 69 водосховищ загальною площею водного дзеркала 6469,5 га і загальним об'ємом 149,87 млн. м³; 2688 ставків загальною площею водного дзеркала 19969 гектарів і загальним об'ємом 278,072 млн м³; 583 озера, загальною площею водного дзеркала 4534 гектарів і загальним об'ємом 7,85 млн. м³ води [27].

Таблиця 1.2.1

Розподіл річок Полтавської області по їх протяжності [27]

Категорія річок	За площею водозабору, км ²	Кількість річок	Загальна протяжність річок	
			км	%
Великі	Понад 50000	1	145	1,11
Середні	2000-50000	8	1360	10,46
Малі більше 10 км	До 2000	137	3596	27,65
Малі менше 10 км	До 2000	1634	7905	60,78
Разом		1780	13006	100

Водозабезпеченість на одного жителя в середній по водності рік за рахунок місцевого стоку становить 1,33 тис. м³/рік [27].

На півдні та південному заході область прилягає до двох великих водосховищ – Кременчуцького та Дніпродзержинського, які відіграють вагому роль у забезпеченні рекреаційно-туристичної діяльності.

Географічне положення Полтавщини визначило її належність до помірного кліматичного поясу, крайньої південної частини атлантико-континентальної помірно-вологої та помірно-теплої кліматичної області. У цілому для території Полтавщини притаманні загальні риси помірного континентального типу клімату.

Кліматичні ресурси – це невичерпні природні ресурси, що включають сонячну енергію, вологу та енергію вітру, залежно від використання розрізняють енергетичні, сільськогосподарські та рекреаційні кліматичні ресурси. Крім того, клімат безпосередньо впливає на потужність і сезонність туристичних потоків, стає природним регулятором цінової політики в межах головних туристичних районів світу, окремих країн та регіонів.

Тривалість сонячного сяяння з півночі на південь області зростає від 1900 до 1980 годин за рік; кількість сумарної сонячної радіації – від 101 до 104

ккал/см² за рік; показники радіаційного балансу – від 44 до 46 ккал/см² за рік. Переважну частину сонячної енергії поверхня області отримує в теплий період року, в основному на протязі другої половини весни і в літні місяці. Радіаційний баланс території в середньому за рік є додатнім, а на протязі зими – від’ємним [46]. Річний хід температури повітря майже повністю співпадає з річним ходом розподілу сонячної радіації.

Річний хід середньомісячних температур повітря на Полтавщині за даними багаторічних спостережень відображено в таблиці 1.2.2.

Таблиця 1.2.2

Середньомісячні температури повітря, °С на території
Полтавської області [46]

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
-6,6	-6,0	-1,0	7,7	15,2	18,4	20,7	19,5	14,2	7,4	0,9	-4,1

Як свідчать дані таблиці, найхолоднішим місяцем року є січень, а найтеплішим – липень, що типово для всієї території України.

Тривалість безморозного періоду в області триває 162-182 дні, а з температурою понад +15°C – 105-117 днів. Із 25 адміністративних одиниць області, у чотирьох – Новосанжарський, Козельщенський, Кременчуцький та Кобеляцький, тривалість без морозного періоду складає майже півроку, у решти районів цей показник коливається від 145 до 170 днів [46]. Атмосферні опади на території області, в основному, випадають при проходженні північно-західних циклонів. Середня річна кількість атмосферних опадів закономірно зменшується із північного заходу на південь та південно-схід Полтавщини, в інтервалі 580-480 мм за рік (у Полтаві – 545 мм за рік) [46].

Упродовж останніх десятиліть спостерігаються деякі тенденції в характеру циркуляції атмосфери, що впливають на зміни клімату. збільшення середньої температури повітря в найхолодніший місяць – січень на 3-4°C, та середньої температури повітря за рік на +1°C. Зросла також середня температура повітря у більшості місяців року.

В цілому, з точки зору забезпечення рекреаційної діяльності та розвитку туризму, клімат Полтавської області можна оцінити як помірно комфортний, що сприяє розвитку масових видів відпочинку у всі сезони року. Зокрема, для потреб стаціонарного лікування і оздоровлення рекреаційні кліматичні ресурси області широко використовуються на курорті Миргород та в курортних місцевостях Зіньківського, Кременчуцького, Великобагачанського та Полтавського районів.

Важливою складовою природно-територіальних комплексів та вагомим фактором розвитку рекреаційно-туристичних процесів є різноманіття флоро-фауністичних ресурсів та наявність лісових біоценозів.

Полтавська область належить до малолісних областей України. Лісистість території складає 8,9% (середня по Україні – 15,7%). Всі ліси Полтавської області віднесено до категорії лісів з особливим режимом лісокористування, який передбачає обмежене використання лісосировинних ресурсів. Частка захисних та рекреаційно-оздоровчих лісів становить відповідно 65% та 18% загальної площі лісів. Ліси природоохоронного та історико-культурного призначення займають решту 17% лісових територій і мають стійку тенденцію щодо збільшення [74].

Ліси області розміщені нерівномірно, переважно в долинах річок Ворскли, Псла, Сули, Хоролу, Удаю, а також по берегах Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ. Найбільші лісові масиви зосереджені в Котелевському, Гадяцькому та Шишацькому районах регіону, лісистість яких вдвічі перевищує обласний показник (8,9%), і навіть середній показник по Україні – 15,7%. Найбільш лісодефіцитними регіонами області залишаються Глобинський, Семенівський та Машівський адміністративні райони, лісистість яких взагалі не перевищує 3%, що пов'язано з інтенсивним сільськогосподарським використанням території [74].

На рисунку 1.2.1 відображено динаміку показника лісистості території області з 1850 по 2019 рр.

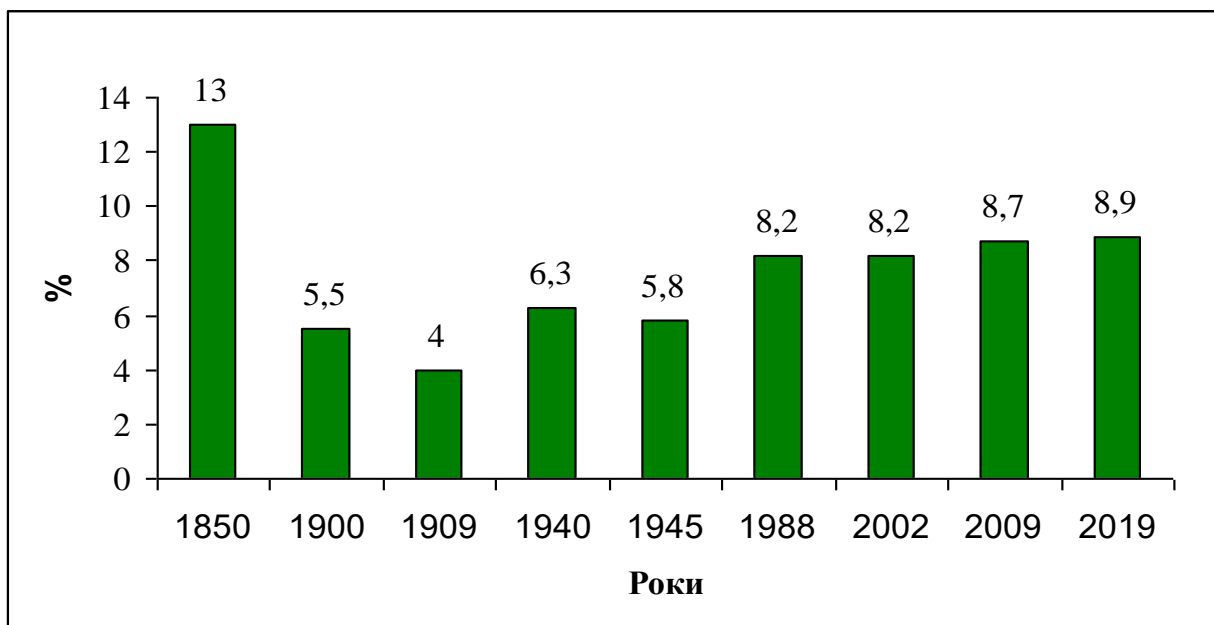

Рис. 1.2.1 Динаміка лісистості території Полтавської області з 1850 по 2019 рр. Складено автором за матеріалами [74]

Як свідчать дані рис. 2.1.1 за останні 30 років простежується певне зростання площ лісових масивів області, що загалом, теж є сприятливим чинником для розвитку рекреаційно-туристичних процесів в області.

Флора області нараховує близько 2 тисяч видів різних систематичних груп рослин. На Полтавщині нараховують понад 60 видів ссавців, що належать до 6 рядів: комахоїдні, рукокрилі, хижаки, гризуни, зайцеподібні і парнокопитні. Також на території області зустрічається понад 300 видів птахів та 11 видів рептилій, а понад 30 видів метеликів занесені до Червоної книги України[74]. Загалом найефективніший шлях збереження рідкісних рослин та тварин – це створення заповідних територій, які, за умови дотримання певних екологічних вимог, теж стають рекреаційно-туристичними ресурсами.

Станом на 01.05.2019 року природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавщини налічував 388 територій та об'єктів загальною площею 142,5 тис. га, що складає 4,95% від загальної площі області, з яких 30 об'єктів загальнодержавного значення, а саме: 2 національних природних парки; 20 заказників; 1 пам'ятка природи; 1 ботанічний сад; 2 дендрологічних парки та 4 парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва [38, 74].

Кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого

значення становить 358, з яких 5 – це регіональні ландшафтні парки, 157 – заказники, 134 – пам'ятки природи, 48 заповідні урочища, 1 дендрологічний парк та 13 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва. У 2018 році природні території у Карлівському районі площею 26,0 га оголошені ландшафтным заказником місцевого значення «Піщанка», у Зіньківському районі – комплексною пам'яткою природи місцевого значення «Кургани» (площа 0,82 га) [38, с. 57]. Перелік об'єктів природо-заповідного фонду області, які придатні для використання в рекреаційно-туристичній діяльності наведено в Додатку А.1.

Таким чином, різноманіття природно-територіальних комплексів у поєднанні із комфортними погодно-кліматичними умовами та рельєфом перетворилися у визначальний чинник розвитку рекреаційно-туристичних процесів у Полтавській області. Озера і річки приваблюють туристів і як місця пляжно-купального відпочинку з елементами водного туризму, лісові біоценози стали об'єктами екологічного туризму та утилітарної рекреаційної діяльності, а наявні нерівності рельєфу сприяють розвитку окремих активних видів туристичної діяльності – пішохідного, велосипедного, гірськолижного, водного тощо.

1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'ятників матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристичного інтересу [52]. До групи історико-культурних туристичних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо. Історико-культурний туристичний потенціал, матеріальні та духовні цінності народів світу впливають на формування

світогляду задоволення матеріальних, а серед них і туристичних потреб. Розвинуті країни світу активно використовують цей туристичний ресурс, з метою отримання прибутку. Так, наприклад Італія, Франція, Іспанія та інші європейські країни більшу частину доходів отримують завдяки вмілій експлуатації історико-культурного потенціалу за рахунок належної організації туристичних послуг.

У структурі туристичного потенціалу Полтавської області вагоме місце займає історико-культурна спадщина, що є головною платформою для розвитку пізнавального туризму в регіоні, який визначений Стратегією розвитку туризму та курортів у Полтавській області на період 2019-2029 років пріоритетним та орієнтованим не лише на внутрішнього, а й закордонного мандрівника [72]. Місцевості та артефакти, пов'язані з життям та творчістю відомих історичних осіб, які прославили Полтавщину, цікавлять туристів зі Швеції (історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»), Франції та Італії (місця та об'єкти, пов'язані з життям та творчістю М.В. Гоголя та Марії Башкірцевої, Більське городище та Гінцівська стоянка), Словаччини, Угорщини, Австрії, Німеччини та Польщі (життя та творчість Г.Сковороди), Болгарії (місце поховання хана Курбата) тощо [74].

На території регіону розміщені об'єкти історико-культурної спадщини національного значення, пам'ятки архітектури національного значення, музейні заклади та об'єкти археологічної спадщини. Історико-культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів, що є результатом духовної і матеріальної діяльності. З 1963 року створена загальноєвропейська федерація *Europe Nostra* з метою популяризації і захисту історико-культурної спадщини та природного середовища Європи [52].

Об'єкт історико-культурної спадщини – визначне місце, споруда, витвір, комплекс, ансамбль, їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного,

архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [13].

Проведений аналіз продемонстрував, що загальна кількість об'єктів історико-культурної спадщини національного значення в Полтавській області складає 30 одиниць, про що свідчить Державний реєстр нерухомих пам'яток України, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. №928 [6].

Необхідно зазначити, що розміщення об'єктів культурної спадщини національного значення в районах Полтавської області не відзначається рівномірністю. Так, у Великобагачанському, Глобинському, Гребінківському, Карлівському, Кобеляцькому, Козельщанському, Кременчуцькому, Машівському, Новосанжарському, Оржицькому, Пирятинському, Полтавському, Решетилівському, Семенівському та Чутівському районах вони відсутні. В інших десяти районах області зазначених об'єктів від 1 до 4. По одному об'єкту в Зіньківському, Диканському, Лохвицькому, Хорольському, Чорнухинському, Шишацькому; два об'єкти – у Гадяцькому; три об'єкти – у Котелевському і Миргородську; чотири об'єкти – у Лубенському районах. Найбільша кількість об'єктів культурної спадщини національного значення – у Полтаві, загальна їх кількість становить 12 [6].

Історія нашого краю бере витoki із сивої давнини. Найдавніші поселення в нинішніх межах регіону з'явилися у пізньому палеоліті (20 тис. років тому). Майже дві сотні археологічних пам'яток засвідчують, що давні люди жили тут упродовж періоду неоліту, епох бронзи та заліза, скіфо-сарматських часів. Серед них найвідомішим є одне з найбільших у Європі Більське городище скіфського часу (VII-III ст. до н. е.) над р. Ворсклою. Багаторічні археологічні дослідження виявили залишки великих жител, кількох зольних пагорбів зі значною кількістю уламків кераміки, знарядь праці та некрополь з понад тисячею курганів. Більшість дослідників вважають Більське городище стародавнім м. Гелон, згадуваним ще Геродотом. Також, всвітньовідомою

археологічною пам'яткою є Гінцівська стоянка (Лубенський район) – найдавніша пізньопалеолітична стоянка первісної людини на Східноєвропейському просторі [50].

Про часи Київської Русі (XI-XII ст.), коли територія сучасної Полтавщини входила до Переяславського князівства, свідчать залишки Посульської оборонної лінії або «змієві вали», які охороняли кордони та торгові шляхи князівства від кочівників. До оборонних укріплень входило близько 40 городищ і поселень, найдавніші з них згадуються в літописах і збереглися до наших часів.

Вагоме місце в переліку об'єктів історико-культурної спадщини Полтавської області посідають Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Національний музей-заповідник українського гончарства в смт. Опішне, Державний музей-заповідник М.В. Гоголя [35, 36, 56].

Об'єкти архітектурної спадщини Полтавщини представлені пам'ятками різноманітних стильових напрямків, загальна їх кількість складає 61 одиниць. В більшості це споруди культового та громадського призначення, збудовані на межі XVIII – XIX ст. Значне місце в переліку пам'яток займає ансамбль Мгарського Спасо-Преображенського монастиря поблизу м. Лубен (XVIII ст.), Хрестовоздвиженський монастир в м. Полтаві (XVIII – XIX ст.). Серед пам'яток архітектури українського бароко, яке вважається видатним явищем в історії культури й мистецтва українського народу – Преображенська церква в с. Великі Сорочинці Миргородського району та Троїцька церква в селищі Диканька (1780 р.).

Багата Полтавщина ще й пам'ятками архітектури епохи класицизму. До теперішнього часу збереглися чудові пам'ятки класицизму: садибний будинок та інші споруди в маєтку Муравйових-Апостолів в с. Хомутець Миргородського району; будівлі в садибі Закревського в с. Березова Рудка Пирятинського району; Миколаївська церква (1794 р.), дзвіниця цієї церкви (1810 р.) та тріумфальна арка (1820 р.) в садибі Кочубеїв в селищі Диканька.

Пам'ятками архітектури зрілого класицизму є церкви: Успенська в с. Веприк (1821 р.) Гадяцького району, Всіхсвятська в м. Гадячі (1836 р.), Троїцька в селищі Котельва (1812 р.), Благовіщенська в с. Федорівка (1828 р.) Карлівського району. Видатним зразком вітчизняного містобудування XIX ст. і архітектурного класицизму є ансамбль Круглої площі в Полтаві. Полтава відома й іншими пам'ятниками епохи класицизму, серед яких – будинок пожежної команди (1808 р.) на Першотравневому проспекті, колишня Богодільня (1820 р.), а нині один із корпусів обласної лікарні по вулиці Шевченка, школа садівництва (1830 р.), нині міська інфекційна лікарня, інститут шляхетних панн (1832-1836 рр.) – нині Полтавський технічний університет по Першотравневому проспекту та ряд інших [32, 69].

На Полтавщині було збудовано багато визначних споруд, в архітектурі яких відобразилися стильові течії та архітектурні напрямки, характерні для вітчизняного зодчества, – романтизм, еклектика, наслідування історичних стилів, модерн та ін. Серед них особливу групу становлять будови початку XX ст., що відбивають пошуки в архітектурі українського національного стилю. До них належить мурована Покровська церква в с. Плішивець Гадяцького району (1906 р.), що повторює в певній мірі об'ємно-просторову структуру та вираз знаменитого запорізького дерев'яного дев'ятибанного Троїцького собору в м. Новомосковську Дніпропетровської області.

Видатною спорудою архітектури українського модерну є будинок Полтавського губернського земства, спорудженого в 1902 – 1908 рр. (нині Полтавський краєзнавчий музей), та собор в ім'я Різдва Богородиці в селищі Козельщина [59].

Сучасні краєзнавчі дослідження дозволяють стверджувати, що архітектурна спадщина Полтавщини ще не вивчена в повній мірі, та кожним роком доповнюється новими неповторними пам'ятками.

Разом з тим необхідно зазначити, що в області є райони в яких зазначені пам'ятки відсутні – це Великобагачанський, Глобинський, Гребінківський, Зіньківський, Кобеляцький, Козельщинський, Лохвицький, Машівський,

Новосанжарський, Оржицький, Решетилівський, Семенівський, Чутівський райони [37].

В окремих районах області зазначених об'єктів виявилось не більше трьох. Це Карлівський, Котелевський, Кременчуцький, Миргородський, Полтавський, Хорольський, Чорнухинський, Шишацький райони. В Гадяцькому і Диканському кількість пам'яток 5 і 4 відповідно. Більше 7 об'єктів в Лубенському і Пирятинському. Найбільша кількість пам'яток архітектури національного значення розміщено у Полтаві – 25 [37].

Як відомо, головними хранителями історико-культурної спадщини є музейні установи, яких на сьогодні в Полтавській області нараховується 145, з них 38 комунальних, 1 національний та 106 музеїв, які працюють на громадських засадах. В них зберігаються близько 0,5 млн. цінних експонатів, що належать до Музейного фонду України [40]. Відомо, що перші приватні музеї почали функціонувати на Полтавщині вже у XIX ст. Одним із перших у 1891 році відкрився музей Полтавського губернського земства (нині – Полтавський обласний краєзнавчий музей). У його організації важливу роль відіграв В.В. Докучаєв, який передав музею 4000 зразків ґрунтів, 500 зразків гірських порід, 800 аркушів гербарію [22, с. 159].

Серед добре відомих музеїв Полтавщини, які приваблюють чимало туристів та екскурсантів, варто назвати: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні – єдиний в Україні спеціалізований етно-мистецький науково-дослідний, культурно-освітній і навчально-виховний заклад, який постає всеукраїнським центром дослідження, збереження і популяризації гончарської спадщини України; Полтавський художній музей, в фондах якого зібрано полотна, як вітчизняних, так і зарубіжних видатних майстрів пензля; Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» - комплекс пам'яток, присвячених подіям російсько-шведської кампанії 1709 р.; Національний музей-заповідник М.В. Гоголя в селі Гоголевому Шишацького району, створений та відкритий до 175-річчя від дня народження геніального письменника; музеї-садиби та літературно-меморіальні

музеї І. П. Котляревського, П. Мирного, А. С. Макаренка, В. Г. Короленка, Г. Сковороди, К. М. Скаржинської, Олеся Гончара та інші. Нещодавно в с. Великі Будища з'явилася унікальна музейна установа, «Музей українського весілля», де можна не лише побачити стародавню весільну церемонію, а й самому стати учасником обряду. Особливістю музею є старовинні предмети побуту, красивий текстиль, вишивка ручної роботи, фотографії, килими, ковдри, меблі та багато іншого, що оточувало мешканців нашого регіону в 17-19 століттях. І увесь цей інвентар слугує не лише музейним експонатом, а й використовується в театралізованій екскурсії – обряді українського весілля, дійовими особами якого є самі туристи [35, 36, 55, 56, 61, 62]. Серед музеїв м. Полтава у 2017 році найбільшою популярністю користувалися Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського та Полтавський художній музей (рис. 1.3.1).

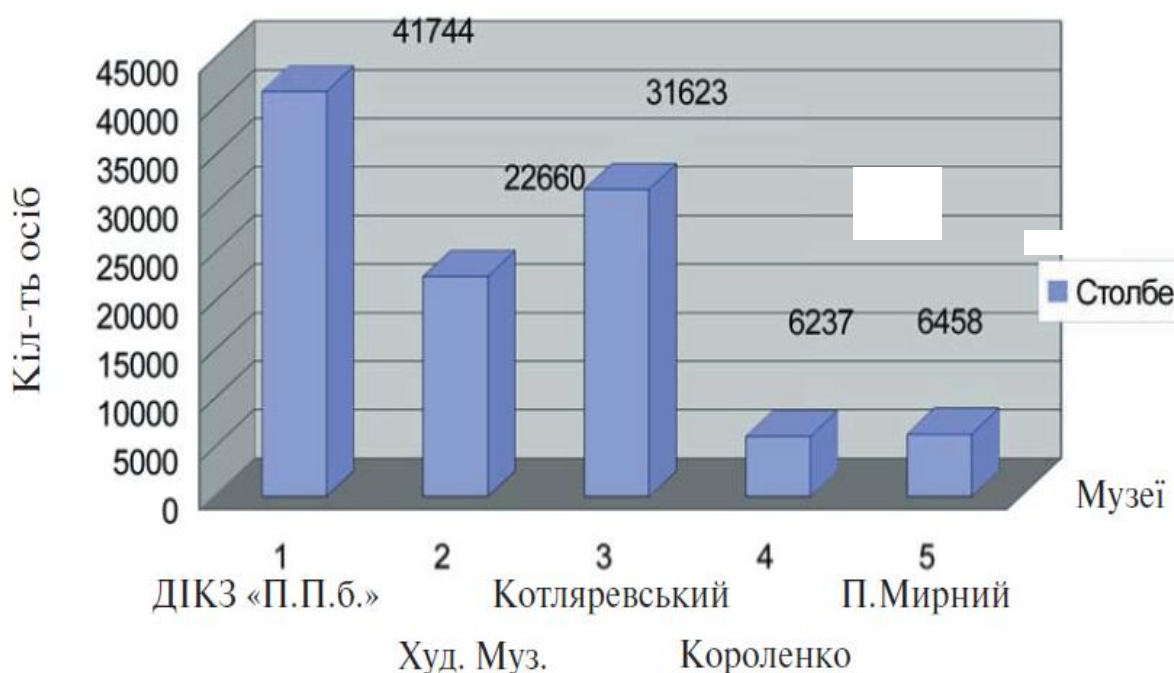

Рис. 1.3.1 Загальна кількість відвідувачів музейних установ у м. Полтава, станом на 2017 р. [65]

Як свідчать дані рисунка, популярним також є Художній музей. Окрім мешканців міста та області частими відвідувачами полтавських музеїв є туристи із сусідніх регіонів. У 2017 році найбільша кількість відвідувачів була із Києва та Харкова – 70% , що засвідчують дані рис 1.3.2 [50].

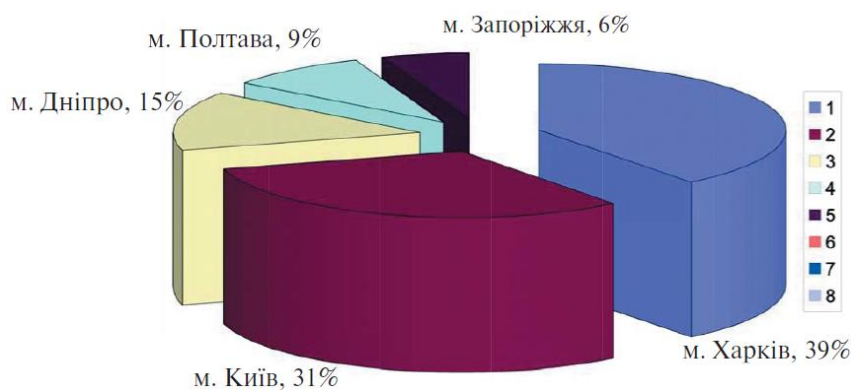

Рис. 1.3.2 Географія відвідування музейних установ м. Полтави у розрізі міст станом на 2017 р. [65]

Серед зарубіжних гостей країн близького зарубіжжя найбільший відсоток росіян та білорусів (майже 70%), а з країн далекого зарубіжжя найбільше відвідувачів було із Швеції та США (рис. 1.3.3 та 1.3.4)

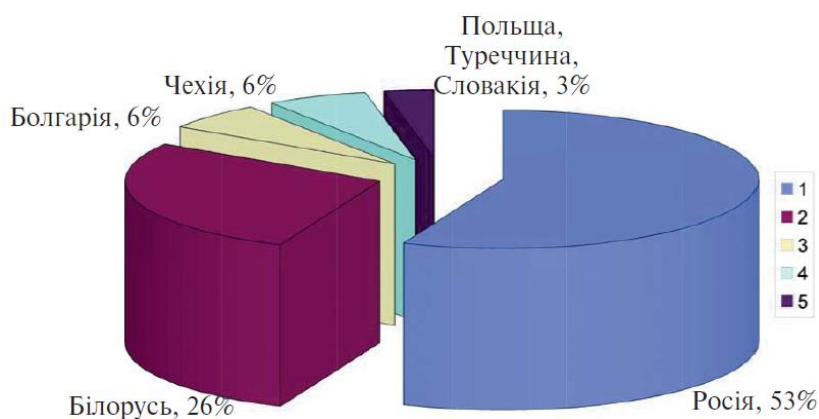

Рис.1.3.3 Географія відвідування музейних установ м. Полтави іноземними туристами у розрізі країн близького зарубіжжя, 2017 р. [65]

Рис. 1.3.4 Географія відвідування музейних установ м. Полтави іноземними туристами у розрізі країн далекого зарубіжжя, 2017 р. [65]

В області працюють 108 музеїв недержавної форми власності, які перебувають у підпорядкуванні підприємств, установ, організацій та органів місцевого самоврядування, в яких нараховується більше 140 тис. експонатів. Із загальної кількості закладів 25 мають звання «народний», 77 мають історичний профіль, 21 - краєзнавчий, 3 - етнографічний, 2 - мистецький, 4 - літературно-меморіальні та меморіальні, 1 - технічний. У містах і селищах міського типу знаходиться 38 музеїв, у сільській місцевості - 70 музеїв [40].

Найстарішим в області є Полтавський краєзнавчий музей імені В. Кричевського. Понад сто років тому (1891р.) при Полтавській губернській земській управі розпочалась організація музею, основу якого складала колекція ґрунтів і гербарій, зібраний експедицією відомого вченого – ґрунтознавця, професора В. В. Докучаєва. Щорічно Полтавський краєзнавчий музей відвідують понад 140 тис. екскурсантів [61].

Найбільша кількість музейних установ на 1 січня 2018 року зафіксована у Полтаві – 15, а серед районів необхідно зазначити Зінківський (19) та Кременчуцький (10) райони.

У той же час, є райони, наприклад, Гадяцький, Решетилівський та Чутівський, в яких музеї підприємств, організацій установ та навчальних закладів зняті з державного обліку [40].

Окрасами Полтавського краю є ряд музейних закладів, які привертають увагу не лише співвітчизників, але й іноземних туристів. Серед них Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному Зінківського району, та Національний музей-заповідник Миколи Васильовича Гоголя у селі Гоголевому Шишацького району, відкритий 1 квітня 1984 року до 175 річчя письменника. Садиба Гоголів-Яновських відтворена за планами, спогадами, листами сучасників, старими фотознімками та кресленнями і малюнками самого письменника. До складу заповідника входить будинок батьків, флігель, альтанка, грот. Невід’ємною частиною ландшафту є парк, сад, ставки [36, 56].

Безцінним культурно-історичним об’єктом Полтавщини є Музей весілля

в с. Великі Будища Диканського району. Музей відкрив свої двері в 2008 році в селищному Будинку культури. У музейному фонді зібрано: весільні рушники, сорочки-вишиванки, предмети побуту, святкового оздоблення і прикрас. Головна гордість музею – це весільна сукня, пошита ще в 1926 році. Музей пропонує своїм відвідувачам провести справжній весільний обряд, за усіма стародавніми канонами та традиціями [55].

Вагоме ресурсне значення для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в області мають і подійні ресурси. Так, Сорочинський ярмарок став своєрідною візитівкою Полтавщини. Національний Сорочинський ярмарок – це найбільший в Україні і найвідоміший за її межами ярмарково-виставковий захід. Його унікальність полягає у тому, що він зберігся з XVIII століття до наших днів. Проводиться традиційно один раз на рік в передостанній тиждень серпня, на ярмарковій площі в 16,2 га під відкритим небом в центрі села Великі Сорочинці Миргородського району Полтавської області. Ярмарок надзвичайно колоритно описаний в повісті генія світової літератури Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок» (цикл повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки») [34, 79].

Варто зазначити, що останнім часом пожвавився і фестивальний рух. Традиційно в регіоні проводяться етнокультурні фестивалі, серед них: відкритий регіональний фестиваль театрального мистецтва «В гостях у Гоголя» у Полтаві; обласне свято «Решетилівська весна» у смт Решетилівка – всесвітньовідомому центрі вишивки та килимарства; обласне свято «Пісні Бузкового гаю» в селищі Диканька; обласне свято «Дивоцвіт Лесинога гаю» у Гадячі в урочищі «Зелений гай», гастрономічний фестиваль «Полтавська галушка». Вагоме місце в культурному житті міста Полтава займає міський відкритий конкурс «Яскрава гоголівська палітра» [34, 79].

Таким чином, у Полтавській області сформувався потужний природний та історико-культурний потенціали, що, за умови сприятливих соціально-економічних чинників, здатні забезпечити реалізацію важливих стратегічних завдань з розвитку регіональних туристичних дестинацій.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Організація туристичної діяльності в регіоні

Туристична галузь України відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному житті країни, зростає її статус та зацікавленість держави в подальшому розвитку галузі, посилюється вплив туризму практично на всі сфери життя і діяльності людини. Прийнятий Верховною Радою України 15 вересня 1995 року Закон України «Про туризм» констатує: «Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності» [1]. Це визначення повністю відповідає принципам Світової туристичної організації (UNWTO), яка визначила, що країни світу повинні визначити свої національні пріоритети та роль туризму в ієрархії таких пріоритетів, а також оптимальну стратегію розвитку туризму в рамках цих пріоритетів [57].

Сучасний і майбутній розвиток туристичної галузі потребує активнішої підтримки з боку урядів стосовно інформації та просування туризму, а також забезпечення інфраструктури. Необхідно освоювати нові ринки, робити кроки щодо забезпечення співпраці в державній і приватній сферах, в інтересах максимального заохочення сектора туризму.

Організація туристичної сфери має відбуватися на комплексній основі, з урахуванням всіх аспектів законодавства, що стосуються інших секторів, таких як транспорт, зайнятість, охорона здоров'я, сільське господарство, зв'язок та ін.

Потрібно визнати, що реалізація цих принципів протягом двох десятиліть відбувається і в Україні. Зроблено реальні кроки на шляху законодавчого забезпечення та комплексного планування розвитку вітчизняної туристичної галузі. Так, правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України «Про туризм» [1]. Цей закон визначає загальні правові,

організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створюючи умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечуючи оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Крім того цей документ став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності.

До цього часу регулювання туристичної галузі в Україні здійснювалося Міністерством економічного розвитку, торгівлі та агрополітики, у складі якого функціонував Департамент туризму та курортів, а в 2020 році таким органом стало Державне агентство розвитку туризму України, у головних функціях якого - опікуватися індустрією гостинності та промоцією туристичної України в світі. У проекті Держбюджету-2020 було передбачено 240 млн. грн. на фінансування вітчизняної туристичної галузі[24].

Ці кошти планується спрямувати на розвиток внутрішнього туризму, створення туристичної інфраструктури, промоцію українських туристичних продуктів у світі та на підвищення рівня туристичного сервісу в Україні.

В Полтавській області державними органами, що опікуються питаннями розвитку туристичної галузі є Департамент культури і туризму Полтавської облдержадміністрації [34], Відділ туризму та культурної спадщини Управління культури виконавчого комітету Полтавської міської ради та районні відділи в області [78].

Нормативно-правова база туристичної діяльності регулюється як спеціальним, так і загальним законодавством.

До норм загального законодавства належать:

- Конституція України, якою закріплені основні права і свободи людини, їх гарантії;

- Закони України – «Про захист прав споживачів» [11], що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її

майнового та природного середовища; «Про порядок виїзду із України і в'їзду в Україну громадян України» [16]; «Про страхування» [20]; «Про рекламу» [19]; «Про державний кордон України» [5]; «Про охорону навколишнього природного середовища» [14]; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [18]; «Про підприємництво» [15]; «Про охорону культурної спадщини» [13] тощо.

У процесі суспільного розподілу праці у туризмі об'єктивно виокремилась підприємницька діяльність, яка має бути чітко визначена за місцем, межами та форматами у структурі національної економіки. Враховуючи те, що туризм є особливим видом споживання матеріальних і духовних благ в різноманітних подорожах: індивідуальних, групових, самодіяльних і планових, то в його організації виникає поняття «туристична послуга», як сегмент сфери послуг, спрямований на задоволення потреб споживачів туристичного продукту на підставі продажу певного туристичного ресурсу.

Послуги у сфері організації туристично-екскурсійного обслуговування поділяють на такі види однорідних послуг як: реалізація туристичних та екскурсійних послуг; туристичні подорожі; екскурсії, туристичні походи, рекламно-інформаційні, транспортні, побутові послуги; послуги проживання; послуги харчування; культурно-масові та спортивно-оздоровчі послуги [23, с. 20]. Різновиди туристично-екскурсійного обслуговування відображено на рисунку 2.1.1. Як свідчать дані рисунка, туристично-рекреаційне обслуговування представлено широким спектром різноманітних послуг.

Діяльність всіх суб'єктів туристичної діяльності та сторонніх організацій, які залучаються до виконання програми туру, прийнято визначати як індустрію туризму або туристичну галузь. З одного боку, це організації, що надають об'єкти (засоби) для розміщення і тимчасового проживання (готелі, мотелі, пансіонати, бази, транспортні засоби); організованого харчування (ресторани, кафе, буфет, бістро); транспортного обслуговування (пасажирські підприємства – організації або компанії та окремі підприємці).

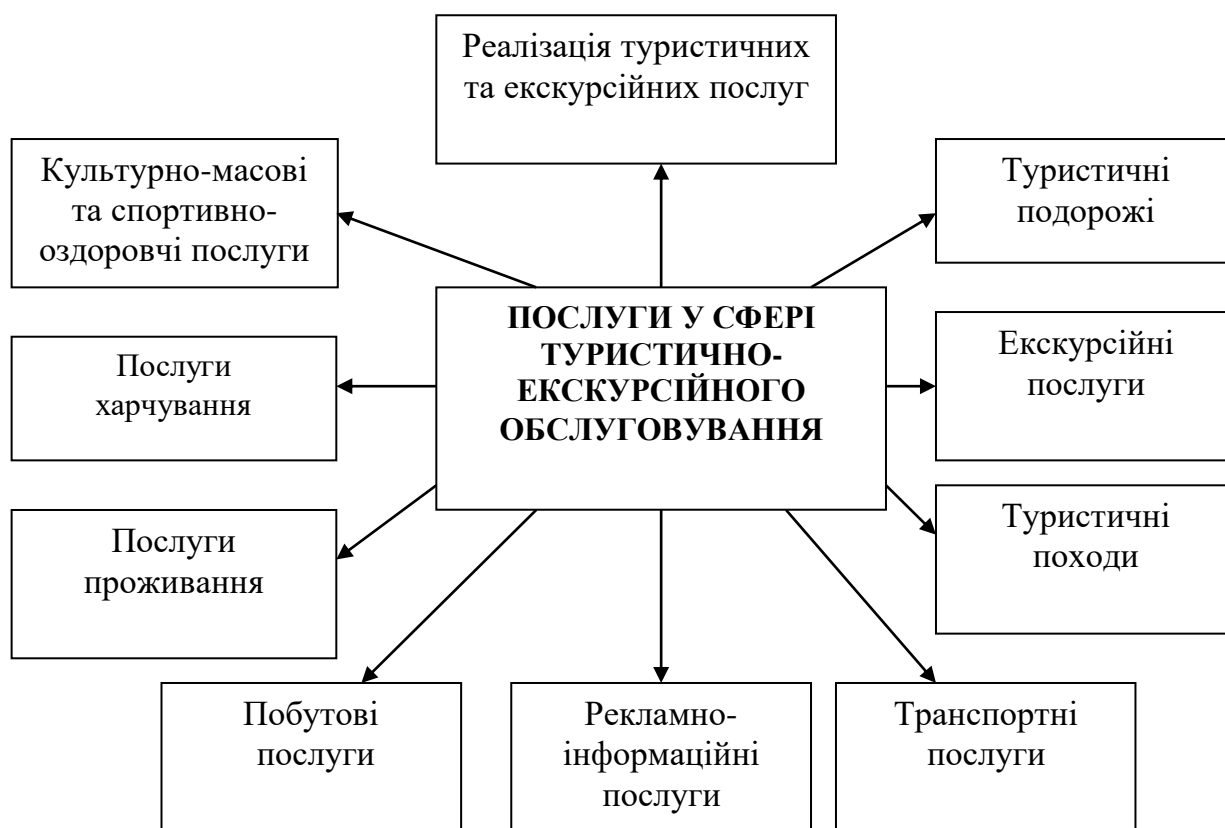

Рис. 2.1.1 Види послуг у сфері туристично-екскурсійного обслуговування
[складено автором]

З іншого боку, це організації, що здійснюють туристичну діяльність (оператори, агенції), екскурсійне обслуговування (екскурсійні бюро), обслуговування іноземних туристів (гіди-перекладачі від організацій та асоціацій).

На рисунку 2.1.2 представлено компонентний склад туристичної галузі. Варто зазначити, що обслуговування туристів приймаючою стороною є неможливим без засобів розваг (аквапарків, атракціонів і т.п.) і об'єктів загального або спеціалізованого туристичного призначення, до яких належать: оздоровчі заклади; об'єкти пізнавального призначення; об'єкти ділового характеру; установи, що використовуються для відвідування чи тимчасового перебування (театри, музеї тощо); об'єкти спортивного призначення; заходи культурно-розважального призначення. Таким чином, як свідчать дані рисунків 2.1.1 та 2.1.2, туристична галузь забезпечує широкий спектр послуг і об'єднує

значну кількість різноманітних суб'єктів господарської діяльності

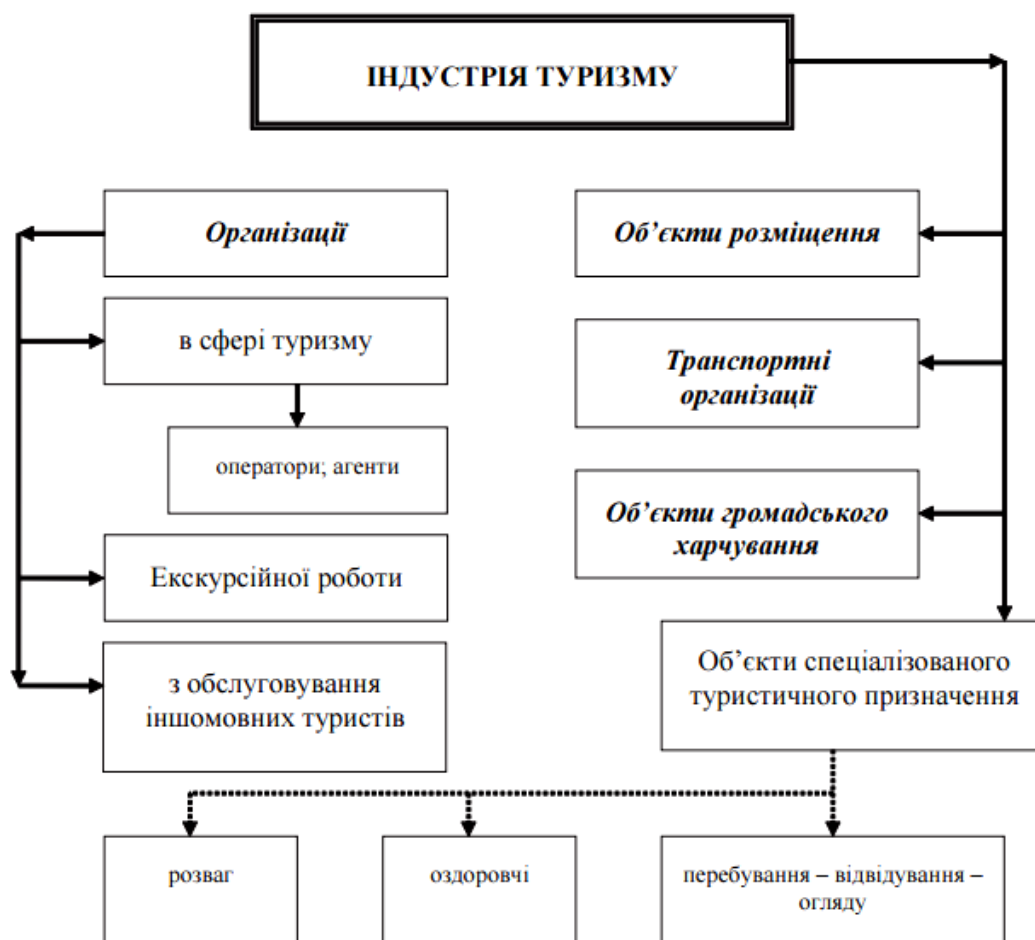

Рис. 2.1.2 Складові елементи індустрії туризму (складено автором за матеріалами [49, 51, 52])

В організації туристичної діяльності важливе місце посідає як мотивація туриста, так і мотивація туристичних організацій. Мотивація туриста є основою для організації туристичної діяльності і визначає потребу участі в запропонованому турі, конкретизує характер участі в турі, визначає цінову політику на тур. Завдання туристичних організацій – зрозуміти різних учасників процесу купівлі туристичного продукту і розібратись в основних чинниках впливу на купівельну поведінку в туризмі для створення ефективної програми маркетингу.

В Полтавській області сформувався туристичний комплекс з обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, який регулюється рядом нормативно-правових актів, державними органами виконавчої влади,

об'єднуючи туристичні підприємства і організації, головна мета яких – надання якісних туристичних послуг.

Аналіз показників кількості суб'єктів туристичної діяльності, як юридичних осіб, так і фізичних осіб за регіонами України у 2016-2018 рр. (Додаток Б, табл. Б.1, Б.2) показав, що в Полтавській області їх значно менше, ніж в інших регіонах України. Так, кількість суб'єктів туристичної діяльності юридичних осіб в області нараховувала 17 одиниць в 2016 та 2017 рр., а в 2018 зменшилась до 15. Менша кількість їх лише в Луганській та Кіровоградській областях. Серед лідерів – Одеська і Львівська області, в яких в 2018 році нараховувалося 135 і 142 одиниці, відповідно.

Крім того, необхідно зазначити, що в 12 областях України, і Полтавській зокрема, у 2018 році в порівнянні з 2017 роком спостерігався спад кількості суб'єктів туристичної діяльності юридичних осіб. Якщо в цілому в Україні спостерігалось зростання на 5,2%, то в Полтавській області – зменшення на 11,8% (Додаток Б, табл. Б.1).

Кількість суб'єктів туристичної діяльності фізичних осіб Полтавської області в 2016 р. становила – 71 одиницю, в 2017 р. – 76 одиниць, а в 2018 р. – 140 одиниць, що становило 4,2%, 4,4% та 5,6% від загальноукраїнської кількості, відповідно (Додаток В, табл. В.2).

В останні два роки спостерігалось збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності фізичних осіб в усіх регіонах України. Так, в 2018 році кількість зазначених суб'єктів у порівнянні з 2017 роком по Україні зросла на 42,5%, в Полтавській області – на 84,2%. Також необхідно відзначити загалом позитивну тенденцію щодо збільшення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Україні за період 2016-2018 р.р., що відображено в таблиці 2.1.1.

Як свідчать дані таблиці 2.1.1, на 75% збільшилась кількість вітчизняних туристів, які обслуговувалися туроператорами та турагентами юридичними особами та в 2 рази – тих, що обслуговувалися туроператорами та турагентами фізичними особами.

Таблиця 2.1.1

Показники кількості туристів – громадян України, обслугованих
туроператорами та турагентами в Україні у 2016-2018 рр. Складено автором за
матеріалами [76, 77]

Показники	Роки			Відхилення (+; -)			
				абсолютне, осіб		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Юридичні особи							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, осіб	221632 ₃	2365424	3884682	+1668359	+1519258	+75	+64
у тому числі подорожуючих: - в межах України	375091	393396	376569	+1478	-16827	+0,4	-4,3
- за кордоном	184123 ₂	1972028	3508113	+1666881	+1536085	+91	+77
Фізичні особи-підприємці							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, осіб	298212	401397	596820	+298608	+195423	+200	+47
у тому числі подорожуючих: - в межах України	78470	83571	80230	+1760	-3341	+2,2	-4
- за кордоном	219742	317826	516590	+296848	+198764	+235	+63

Варто відзначити, що і кількість іноземних туристів, які обслуговувалися туроператорами та турагентами в Україні у 2016-2018 роках також зросла у порівнянні з 2016 роком більш, ніж у 2 рази і становила 72941 та 3004 осіб, відповідно [76, 77]. Такі зміни демонструють дані таблиці 2.1.2. Тенденції змін в інтенсивності туристичних потоків у Полтавській області можна відстежити за даними рисунка 2.1.3 та таблиці 2.1.3.

Аналізуючи динаміку кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Полтавській області в період з 2000 по 2018 роки за даними таблиці 2.1.3 та рисунка 2.1.3, необхідно зазначити, що найбільша кількість туристів була зафіксована в 2000 році – 78777 осіб. Наступні роки

спостерігалось поступове скорочення кількості туристів. В 2015 році кількість туристів скоротилася до найменших значень – 9497 осіб, що пояснюється загостренням війни на Донбасі.

Таблиця 2.1.2

Показники кількості туристів – іноземців, обслугованих туроператорами та турагентами в Україні у 2016-2018 рр. Складено автором за матеріалами [76, 77]

Показники	Роки			Відхилення (+; -)			
				абсолютне, осіб		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Юридичні особи							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, осіб	33784	38563	72941	+39157	+34378	+215	+89
Фізичні особи-підприємці							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, осіб	1287	1042	3004	+1717	+1962	+233	+288

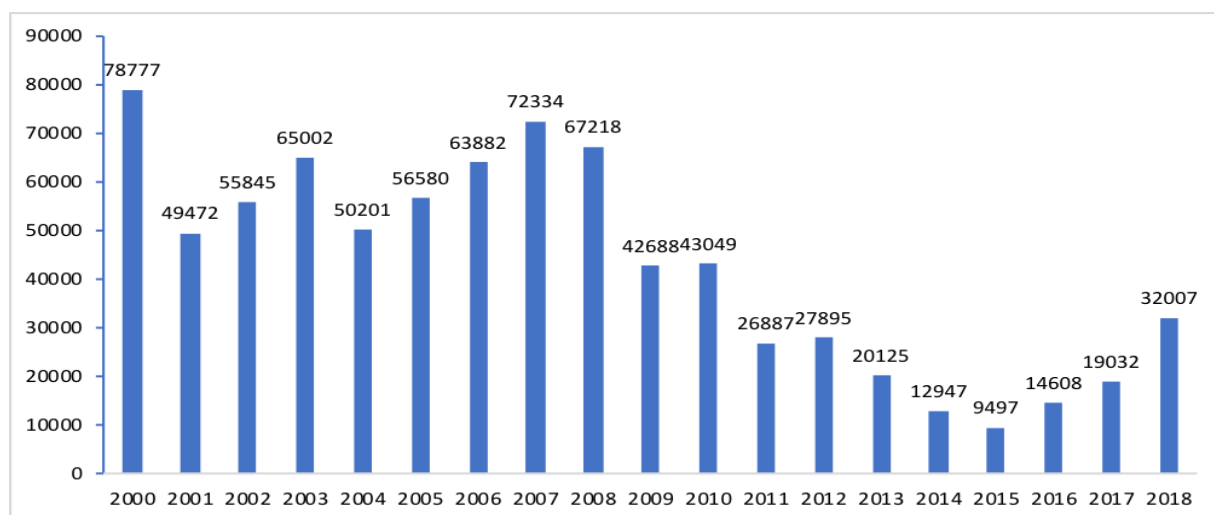

Рис. 2.1.3 Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Полтавській області в 2000-2018 рр. Складено автором за матеріалами [30]

Таблиця 2.1.3

Кількість туристів, обслугованих тур операторами та турагентами,
за видами туризму в Полтавській області в 2000-2018 рр. Складено автором за
матеріалами [30]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього ¹	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	78777	355	488	77934
2001	49472	792	608	48072
2002	55845	1030	1110	53705
2003	65002	1045	2497	61460
2004	50201	1727	4128	44346
2005	56580	2104	6930	47546
2006	63882	1778	9868	52236
2007	72334	1839	11808	58687
2008	67218	1341	16933	48944
2009	42688	718	13156	28814
2010	43049	636	15994	26419
2011	26887	389	11682	14816
2012	27895	165	14565	13165
2013	20125	119	16228	3778
2014	12947	87	11476	1384
2015	9497	95	8811	591
2016	14608	207	13576	825
2017	19032	175	17884	973
2018	32007	1491	28392	2124

¹ Юридичними особами та фізичними особами-підприємцями.

На рисунку 2.1.4 можна відстежити коливання показника кількості внутрішніх та виїзних туристів в регіоні за досліджуваний період. Як свідчать дані рисунка 2.1.4, кількість виїзних туристів за період з 2000 по 2018 роки поступово зростала, а кількість внутрішніх туристів поступово зменшувалася. Так, у 2018 році кількість туристів, які вибрали закордонні подорожі склала 28392 осіб, або 88,7% від усіх туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами в Полтавській області. Їх кількість у порівнянні з 2016 роком збільшилась у 2,1 рази. Пояснити такий факт можна більшою привабливістю іноземних курортів та місць відпочинку, безвізовим режимом з Європейським Союзом та іншими країнами світу, сезонними скидками, поширенням на територію України авіакомпаній – лоукостерів та іншими чинниками.

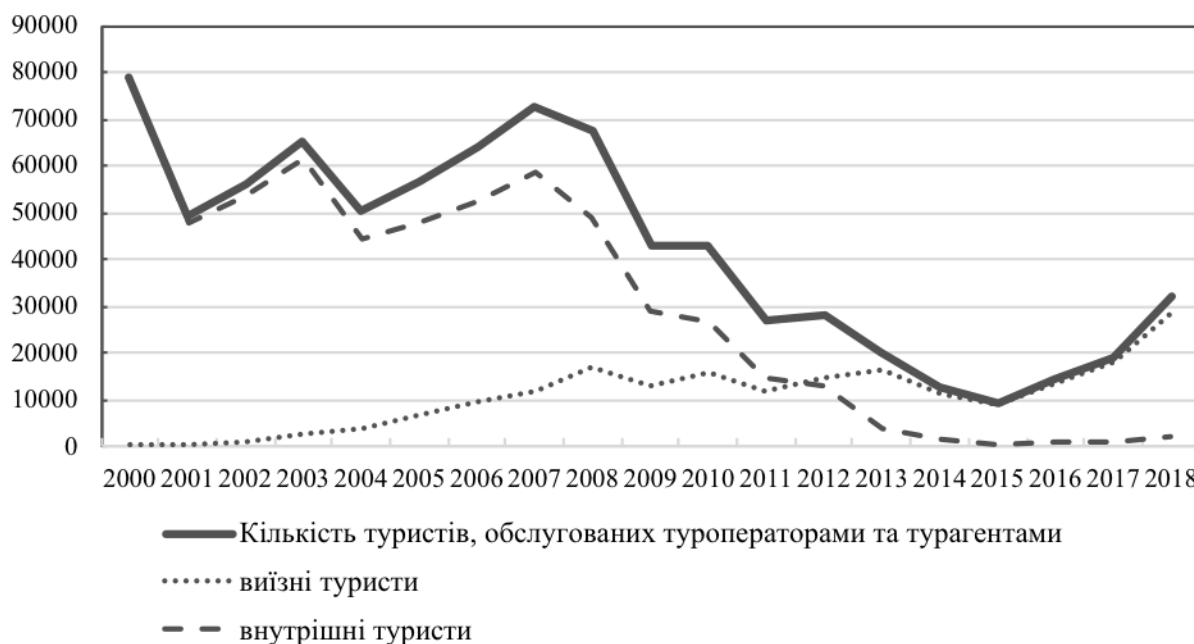

Рис. 2.1.4 Кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Полтавській області за період 2000-2018 рр. Складено автором за матеріалами [30]

Динамічні зміни кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Полтавській області за 2016-2018 рр. представлені в таблиці 2.1.4. Аналіз показує, що подорожування Україною не особливо приваблює наших громадян. Хоча кількість внутрішніх туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами в Полтавській області і збільшилась з 2016 по 2018 роки в 2,6 рази, але їх кількість за офіційними даними складала в ці роки лише 825 та 2124 осіб відповідно.

Варто зазначити, що наведені дані не відповідають дійсності, оскільки до офіційної статистики внутрішнього туризму потрапляють лише зареєстровані туристи, які були обслуговувані туристичними підприємствами та, кількість яких відображена у відповідних звітах.

Таким чином, до офіційних статистичних даних не потрапляє значна кількість, так званих самодіяльних туристів, які планують та здійснюють подорожі самостійно, окрім того, мають місце й елементи «тіньового бізнесу», коли підприємства свідомо занижують показники кількості, обслуговуваних споживачів.

Таблиця 2.1.4

Показники кількості туристів(осіб), обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Полтавській області за 2016-2018 рр.

Складено автором за матеріалами [30]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2016	14608	207	13576	825
2017	19032	175	17884	973
2018	32007	1491	28392	2124
Відхилення 2018/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	+17399	+1284	+14816	+1299
- відносне, разів	2,2	7,2	2,1	2,6
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	+12975	+1316	+10508	+1151
- відносне, разів	1,7	8,5	1,6	2,2

Щодо іноземних туристів, які обслуговувалися туроператорами та турагентами в Полтавській області, то їх кількість з 2000 по 2018 роки динамічно змінювалась, про що свідчать дані рисунка 2.1.5.

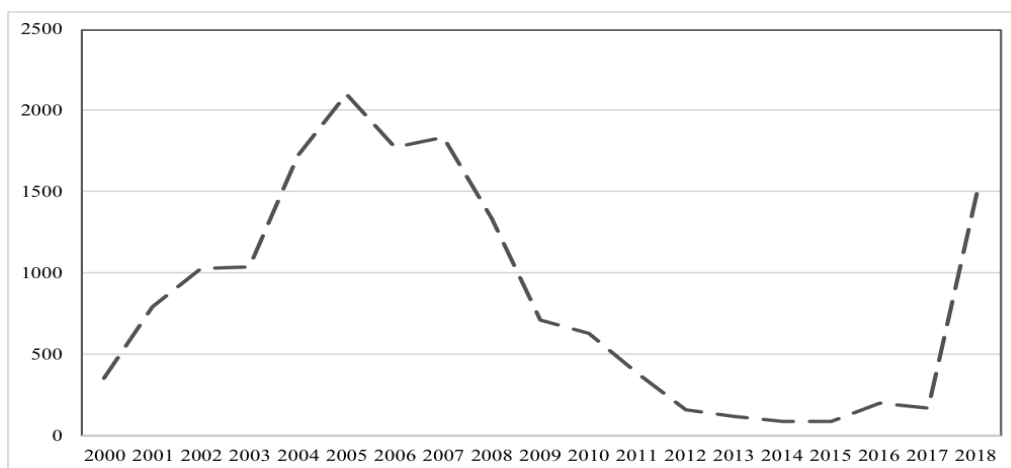

Рис. 2.1.5 Динаміка кількості іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Полтавській області в 2000-2018 рр.

(складено автором за матеріалами [30])

Як демонструють дані рисунка 2.1.5, з 2000 до 2005 року спостерігалось їх стрімке зростання з 355 до 2104 осіб, далі – стрімке скорочення – до 95 осіб в 2015 році. У в 2018 році їх кількість зросла до 1491 осіб - це лише 4,6%.із загальної кількості туристів що, були обслуговані туроператорами та турагентами в Полтавській області в 2018 році.

За даними Державної служби статистики в Полтавській області в 2018 році працювало 155 організацій, які здійснювали туристичну діяльність, з яких 147 турагентів та 8 суб'єктів, що здійснювали екскурсійну діяльність. (табл. 2.1.5).

Таблиця 2.1.5

Кількість суб'єктів туристичної діяльності¹ в Полтавській області в 2015-2018 рр. Складено автором за матеріалами [76, 77]

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Туроператори	-	-	-	-
Турагенти	88	85	91	147
Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність	3	3	2	8
РАЗОМ	91	88	93	155

¹ У загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи-підприємці

Необхідно зазначити, що в період 2015-2018 рр. кількість суб'єктів туристичної діяльності в Полтавській області суттєво зросла. Так, кількість туристичних агенцій – в 1,7 рази, а кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – в 2,7 рази. Разом з тим, як свідчать дані таблиці 2.1.5, за офіційними джерелами відсутня інформація про наявність та діяльність в області в цей період місцевих туроператорів [76, 77].

Серед туристичних агенцій регіону найбільш популярним серед полтавців, за окремими рейтингами, стали наступні [64]: Tours&Tickets, Coral Travel, TUI, Trevel Shop, «Желтый саквояж», Комрас Турс, Листопад, Тримай хвилю, Море турів, MAKINTOUR, Вавілон.

Ефективно працюючи на ринку туристичних послуг Полтавщини,

туристичні агентства нині є одним із основних напрямів поточної і стратегічної діяльності. Їх роль неможливо переоцінити, оскільки яким би відомим не був оператор, які б цікаві тури він не пропонував, без ефективно працюючої розширеної агентської мережі він нічого б не зміг досягти в сфері туризму.

Таким чином, організація туристичної діяльності в Полтавській області, як і в Україні в цілому – складний та комплексний процес, який має враховувати усі аспекти законодавства, ґрунтуватися на засадах державної політики в галузі туризму, створюючи стимули ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва та підвищуючи рівень туристичного сервісу в усіх регіонах України. Тільки так можна створити конкурентну вітчизняну індустрію гостинності та збільшити зацікавленість туристів до внутрішнього туризму.

2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

Поняття «туристична інфраструктура» необхідно розглядати, як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристичних послуг. Туристична інфраструктура – це сукупність суб'єктів туристичної діяльності, підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, спорту тощо, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів [49].

Туристична інфраструктура сприяє виробництву туристичного продукту – попередньо розробленому комплексу туристичних послуг, який поєднує не менше, ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням, наприклад, послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції [49].

В останні роки з'явилася значна кількість визначень туристичної інфраструктури. Зокрема, більшість вітчизняних науковців пов'язують

туристичну інфраструктуру саме з матеріальним забезпеченням функціонування туристичної галузі. Але враховуючи інтенсивний розвиток інформаційного постіндустріального суспільства до традиційних компонентів туристичної інфраструктури додалися ще такі, які пов'язані з нематеріальними активами, а також сервісом, зв'язком, можливістю безперешкодних комунікацій тощо [66]. Компонента склад туристичної інфраструктури регіону відображено на рисунку 2.2.1.

Рис. 2.2.1 Складові туристичної інфраструктури. Складено автором за матеріалами [66]

Так, матеріальна складова інфраструктури включає індивідуальні та колективні засоби розміщення та підприємства харчування, транспортні засоби та транспортні підприємства (перевізники), культури, розваг (атракцій) та спорту, медичних та оздоровчих послуг, курортної сфери, торгівлі,

інформаційні ресурси та інформаційні системи, засоби забезпечення автоматизованих інформаційних систем та їх технологій, а також інші матеріальні і нематеріальні блага, майно, майнові комплекси (підприємства), результати та продукти інтелектуальної діяльності, що належать суб'єктам туристичної галузі на праві власності, іншій законній підставі (за договором тощо) і використовуються ними для виробництва та надання комплексних та/або окремих туристичних послуг, нетипових туристичних послуг, супутніх послуг, робіт і виробництва та продажу товарів туристичного асортименту та споживання [66].

Культурно-духовна складова інфраструктури включає такі нематеріальні активи, як історія, міфи, легенди, національну кухню, національний одяг, традиції, звичаї тощо. Сервіс та адміністрування – елемент нематеріальної інфраструктури, який являє собою сукупність туристичних послуг та можливість споживачів скористатися ними [66].

За інформацією Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, станом на 01.11.2018 р., в області налічувалося: 79 готелів різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складав 900 номерів. Ще близько 3500 місць, за оцінками експертів, можуть запропонувати для розміщення туристів власники приватного житла. Винаймання квартир у таких власників відбувається, як правило, без оформлення відповідних документів, без обліку споживачів послуг і без сплати податків (у т. ч. туристичного збору) [74].

У Полтавській області функціонувало 107 колективних засобів розміщування, а за період 2015-2017 р.р. спостерігалось скорочення їх кількості - зі 139 до 107, що відображено в таблиці 2.2.1.

Як свідчать дані таблиці, темпи скорочення готелів відбувалися швидше, ніж інших закладів розміщування і цей показник склав - 26,7%. Відповідно, скоротилася і кількість місць в колективних засобах розміщування з 9,7 тисяч до 8,8 тисяч одиниць. Важливо відмітити, що таке скорочення засобів розміщування не відобразилося на кількості осіб, що в них перебували. За

Таблиця 2.2.1

Показники функціонування колективних засобів розміщування
у Полтавській області за 2015-2017рр. Складено автором за матеріалами
[30, 48]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць, од.			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2015	139	105	34	9732	4172	5560	229173	172931	56242
2016	109	76	33	9215	3993	5222	234527	173137	61390
2017	107	77	30	8866	4052	4814	261530	195405	66125
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-32	-28	-4	-866	-120	-746	+32357	+22474	+9883
- відносне, %	-23,0	-26,7	-11,8	-8,9	-2,9	-13,4%	+14,1	+13,0	+17,6
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-2	+1	-3	-349	+59	-408	+27003	+22268	+4735
- відносне, %	-1,8	+1,3	-9,%	-3,8	+1,5	-7,8	+11,5	+12,9	+7,7

період дослідження цей показник збільшився на 14,1% і склав більше 32,3 тисяч осіб, при цьому більшість відвідувачів – 22,4 тисячі осіб – перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування. На даний час у Полтавській області працюють наступні заклади розміщування, що надають сертифіковані послуги [26]:

«4 зірки» – Palazzo Premier Hotel, Mini Otel Afrodita (м. Полтава), готель Європейський (м. Кременчук);

«3 зірки» –готель Атмосфера, готель Yavir, Kyiv Hotel, Hotel Aristokrat, Sinay Hotel, готель Alleya Grand, готель Tourist, готель Centralnyi, Hotel Ukraina, готель Глухомань (м. Полтава); Reikartz Kremenchuk Mini Hotel Glove House, Kremin Hotel, готель Reikartz, Hotel Helicopter, готель Dniprovski Zori, готель Pantagruel, Jolki-Palki Hotel (м. Кременчук).

Зазначені підприємства мають сертифікати відповідності, а послуги, які вони надають відповідають критеріям якості та безпеки. Таким чином, лише у Полтаві та Кременчуці функціонують готелі, яким присвоєно «зірковість», їх кількість становить 22. Значна кількість готелів, які не мають категорії пояснюється тим, що більшість з них не відповідають комплексу вимог матеріально-технічного забезпечення, якості послуг, рівня обслуговування, деякі готелі отримали лише сертифікат на забезпечення проживання. Найбільшим за кількістю номерного фонду є готель Tourist, який має 168 номерів.

Досліджуючи туристичну інфраструктуру, неможливо оминати ресторанне господарство, яке у сучасних умовах господарювання як в Україні, так і Полтавській області пов'язане з високою ризикованістю і водночас соціальністю. Його розвиток направлений на задоволення життєвих потреб населення у послугах з організації харчування, відпочинку та дозвілля. Враховуючи, що рівень розвитку ресторанного бізнесу, як елемента туристичної інфраструктури, виступає одним із показників рівня якості життя населення, варто зазначити, що висока конкуренція у сфері ресторанного бізнесу, стимулює активний розвиток даного напрямку, змушує застосовувати інновації, шукати нові ніші та сегменти ринку, експериментувати та утримувати конкурентні ринкові переваги.

Аналіз ринку ресторанних послуг Полтавської області, демонструє, що протягом багатьох років зберігається тенденція щодо зменшення чисельності об'єктів ресторанного господарства з 2307 (у 1990 р. до 642 (у 2016 р., або у 3,6 рази, що відображено на рисунку 2.2.2.

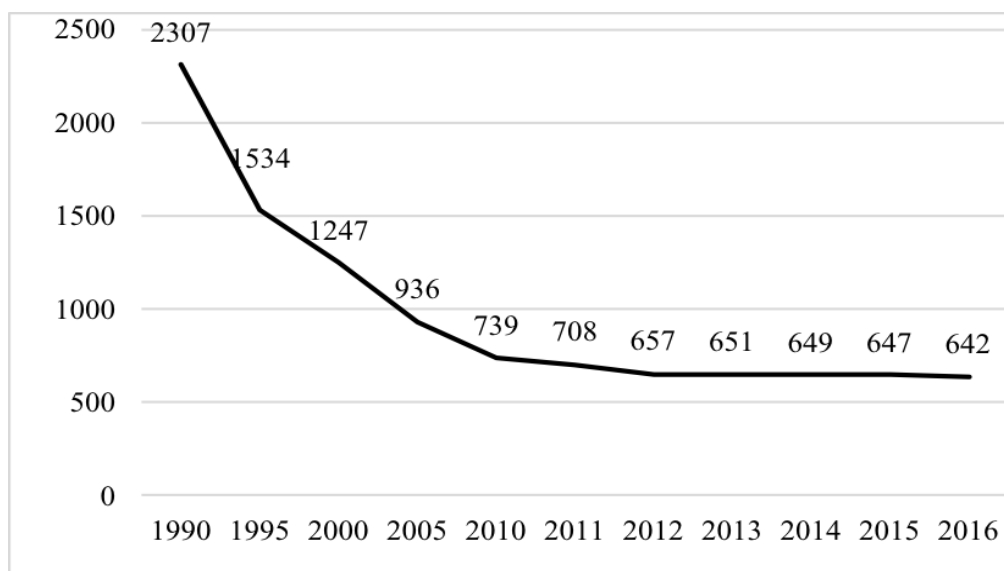

Рис. 2.2.2 Динаміка кількості об'єктів ресторанного господарства (ресторани, бари, кафе, їдальні) підприємств (юридичних осіб) у Полтавській області в 1990-2016 рр. [складено автором]

Така тенденція, в значній мірі обумовлена укрупненням об'єктів, збільшенням їх пропускної спроможності та покращенням багатьох якісних характеристик обслуговування, а також зменшенням чисельності потенційних споживачів через скорочення наявного населення та послаблення їх купівельної спроможності [21].

Невід'ємною частиною туристичної інфраструктури, що дозволяє ефективно відпочивати та здійснювати профілактику захворювань населення є санаторно-курортні та оздоровчі заклади. Первинна діяльність санаторно-курортних закладів спрямовується на повноцінне лікування, медичну реабілітацію та профілактику захворюваності - шляхом прийняття відповідних медичних процедур, а також забезпечення спеціальних умов харчування, режиму дня тощо. Лікування у поєднанні з відпочинком, завдяки використанню природних лікувальних ресурсів без шкоди для організму, мобілізує його резервні можливості та не викликає побічних ефектів на відміну від медикаментозної терапії. Доведено, що саме санаторно-курортне оздоровлення та відпочинок істотно впливають на стійкість і спротив організму щодо шкідливих дій, сприяють розвиткові захисно-приспосувальних реакцій [67].

В таблиці 2.2.2 наведені дані про кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів Полтавської області в 2015-2017 рр.

Таблиця 2.2.2
Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Полтавської області в 2015-2017 рр.

Складено автором за матеріалами [30]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
2015	13	3,7	2	0,3	1	-	12	0,7
2016	13	3,5	2	0,3	—	—	13	0,8
2017	13	3,4	2	0,3	—	—	12	0,8
Відхилення 2017/2015 р.: абсолютне, (+; -)	0	-0,3	0	0	-	-	0	0,1
відносне, %	0	-8,1	0	0	-	-	0	+14,3
Відхилення 2017/2016 р.: абсолютне, (+; -)	0	+0,1	0	0	-	-	-1	0
відносне, %	0	-2,8	0	0	-	-	-7,7	0

Як свідчать дані таблиці, у Полтавській області протягом 2015-2017 рр. кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням залишалася незмінною – 13, як і санаторіїв-профілакторіїв – 2.

Лідером санаторно-курортної сфери регіону за всіма показниками є «Миргородкурорт». Усі його оздоровниці мають вищий рівень акредитації. Зручне розташування і транспортне сполучення дозволяє дістатися сюди від провідних промислових центрів країни всього за 2-3 години. А висока ефективність оздоровлення на курорті «Миргород» добре відома не тільки в Україні, а й далеко за її межами і приваблює сюди протягом усього року більше 30 тисяч відпочиваючих майже з 30 країн світу [53].

Сучасний санаторно-курортний комплекс «Миргородкурорт» – це всесвітньовідома цілюща мінеральна вода та унікальні лікувальні грязі, неповторна краса курортних парків, які дарують світу кришталево чисте повітря. А ще – найпотужніший лікувально-діагностичний комплекс, який об'єднує сучасні санаторії «Березовий гай», «Миргород», «Полтава», «Хорол»

та кращі в галузі загальнокурортну поліклініку та бальнеогрязелікарню, що пропонують більше 300 видів процедур і досліджень. Саме унікальні природні лікувальні чинники, найсучасніше обладнання кращих світових виробників та ефективні методики дозволяють проводити комплексне оздоровлення всього організму. Поєднання європейського комфорту, ефективного лікування з насиченою культурною програмою залишають у відвідувачів курорту незабутні враження від відпочинку [53].

Окрім «Миргородкурорту» діяльність санаторно-курортних закладів на Полтавщині представлена ВАТ санаторієм «Псьол» у Великій Багачці, ТОВ санаторієм «Сосновий бір» в с. Власівка Зіньківського району, медичним центром «Нові Санжари» Національної гвардії України в Нових Санжарах, оздоровчим комплексом «Івушка» в Омільнику Кременчуцького району, а також санаторіями у Миргороді – спеціалізованим санаторієм «Слава», медичним реабілітаційним центром МВС України «Миргород», санаторієм імені М.В. Гоголя та санаторієм «Радужний» (табл. 2.2.3). Виконуючи не лише оздоровчу місію, курорти Полтавщини забезпечують відпочивальникам цікаву культурно-розважальну програму, пропонуючи тематичні екскурсії, концерти, вечори відпочинку та інші розважальні заходи.

Таблиця 2.2.3

Санаторно-оздоровчі заклади Полтавської області. Складено автором за матеріалами [68]

№ з/п	Назва об'єкту	Адреса
1	2	3
1	ВАТ санаторій «Псьол»	смт Велика Багачка, вул. Набережна, 76
2	ТОВ санаторій «Сосновий бір»	с. Власівка
3	Оздоровчий комплекс «Івушка»	с. Омельник
4	ПрАТ «Миргородкурорт» (санаторії: «Полтава», «Миргород», «Хорол», «Березовий Гай»)	м. Миргород, вул. Гоголя, 112
5	Миргородський спеціалізований санаторій «Слава»	м. Миргород, вул. Харківська, 64

Продовження таблиці 2.2.3

1	2	3
6	Санаторій імені М.В. Гоголя	м. Миргород, вул. Миргородських дивізій, 12
7	Медичний реабілітаційний центр МВС України «Миргород»	м. Миргород, вул. Українська, 60
8	Санаторій «Радужний»	м. Миргород, вул. Гоголя, 112-А
9	Медичний центр Національної гвардії України «Нові Санжари»	сmt Нові Санжари, пров. Курортний, 44

Вагоме місце в туристичній інфраструктурі області займають дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які призначені для розвитку дітей, мають визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку [10].

У 2019 році в Полтавській області організованими формами відпочинку та оздоровлення було охоплено 74,6 тисяч дітей, що склало 51,9 % від загальної кількості дітей віком від 7 до 17 років. При чому, 50,9 тисяч, або 70% усіх охоплених оздоровленням та відпочинком дітей, отримали фінансування цих послуг із обласного та місцевих бюджетів. Із загальної кількості охоплених дітей 37,2 тисяч дітей забезпечено оздоровчими послугами [42].

В області в 2019 році діяло 757 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку різних типів та форм власності. Протягом оздоровчого сезону працювало 27 позаміських дитячих закладів. Термін оздоровчої зміни в усіх позаміських закладах – 21 день, середня вартість путівки – 7578,00 грн. для дитини з 11 до 17 років та 7452,00 грн. для дитини до 10 років, харчування – від 100 до 150 грн. на добу [42].

Важливо зазначити, що в період 2017-2019 рр. кількість дитячих закладів відпочинку в області зменшилась з 808 до 757, що наглядно демонструють дані таблиці 2.2.4.

Як свідчать дані таблиці, кількість місць, як і кількість дітей в цих закладах не залишалась постійною. В 2017 році в області відпочили та

оздоровилися більше 54,6 тисяч дітей, в 2018 році – 49,2 тисячі, що на 7,2% менше ніж в попередньому році, а в 2019 році кількість дітей, які перебували в закладах оздоровлення та відпочинку збільшилась на 1483 особи і склала більше 50,6 тисяч осіб.

Таблиця 2.2.4

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали
влітку 2017-2019 рр. в Полтавській області Складено автором за [30]

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2017	808	25	6117	5662	54620	18112
2018	782	22	5279	4759	49204	14038
2019	757	26	6137	6094	50687	16219
Відхилення 2019/2017 р.: абсолютне, (+; -)	-51	+1	+20	+432	-3933	-1893
відносне, %	-6,3	+4,0	+0,3	+7,6	-7,2	-10,5
Відхилення 2019/2018 р.: абсолютне, (+; -)	-25	+4	+858	+1335	+1483	+2181
відносне, %	-3,2	+18,2	+16,3	+28,1	+3,0	+15,5

Така динаміка пояснюється певними вимогами держави до стану та якості обслуговування в цих закладах, а саме – їх обов’язкова атестації. Постанова Кабміну «Про затвердження Порядку проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і присвоєння їм відповідних категорій», визначає механізм проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і присвоєння їм відповідних категорій.

Державна атестація є однією з форм державного контролю за діяльністю закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності та проводиться з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, оцінювання стану організації та здійснення оздоровчо-

виховного процесу, стану матеріально-технічної бази закладу і забезпечення відповідними фахівцями [9].

Таким чином, сучасний туризм не можна уявити без добре організованих, відповідно структуризованих елементів туристичної інфраструктури. Кожен із них є серцевиною в обслуговуванні та створенні комфортних умов для туристів та відпочивальників у туристичних центрах, зонах масового відпочинку та оздоровлення. Туристична інфраструктура Полтавської області представлена численними об'єктами, але аналіз показав, що не усі вони працюють з високою економічною ефективністю через ряд соціально-економічних умов та потребують нових інвестиційних проектів та регуляторних заходів для подальшого свого розвитку.

2.3. Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні

Поточний стан туристичної галузі Полтавщини, ключові проблеми і конкурентні переваги, аналіз зацікавлених сторін, потенціалу розвитку, перспективні напрями та пріоритетні завдання обумовлюють необхідність удосконалення розвитку туризму в регіоні.

Для аналізу переваг і недоліків туристичної діяльності в Полтавській області проведемо SWOT-аналіз, який допоможе з'ясувати обставини, за яких розвивається туристичний ринок області через баланс впливу внутрішніх переваг і недоліків із впливом сприятливих можливостей і загроз. Такий аналіз допомагає визначити не тільки можливості регіону, а й усі доступні переваги над конкурентами. SWOT-аналіз конкурентоспроможності Полтавщини щодо розвитку туризму для виявлення найсильніших та найслабших місць сторін наведено в табл. 2.3.1.

Здійснений аналіз основних складових туристичної конкурентоспроможності показав, що, незважаючи на ресурсну забезпеченість, вона, на жаль, поступається в розвитку іншим туристичним регіонам країни.

Таблиця 2.3.1

SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичної галузі Полтавської області . Складено автором за матеріалами [72]

Сильні сторони (внутрішні)	Слабкі сторони (внутрішні)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Унікальна історична і культурна спадщина загальноукраїнського та міжнародного значення. 2. Наявність потенційно брендових об'єктів і продуктів. 3. Економічно розвинений регіон. 4. Вигідне транспортно-логістичне розташування (автошляхи та залізничні шляхи). 5. Наявність значної кількості об'єктів і територій заповідного фонду. 6. Власні енергетичні, промислові, будівельні потужності. 7. Досить високий рівень концентрації людського капіталу, наявність наукових закладів та студентської молоді. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька якість комерційних та окремих комунальних та муніципальних послуг (транспорт, громадські туалети, прибирання вулиць тощо). 2. Проблеми з благоустроєм потенційно привабливих туристичних об'єктів. 3. Низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг. 4. Низька активність у сфері туризму, послуг, розвитку клієнтно-орієнтованого малого та середнього бізнесу. 5. Низький рівень кооперації, партнерських відносин, кластеризації сфери послуг. 6. Брак професійних кадрів у системі управління. 7. Недостатній рівень транспортного сполучення. 8. Неефективний маркетинг у сфері туризму та промоцій.
Можливості (зовнішні)	Загрози (зовнішні)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Доступність сучасних інформаційних технологій та їхній подальший розвиток. 2. Збільшення попиту на туристичні продукти на внутрішньому ринку (організований та неорганізований туризм). 3. Близькість обласних центрів та інших населених пунктів із загальною чисельністю понад 10 млн. осіб (як ринки збуту). 4. Подальший розвиток партнерських відносин з містами-побратимами та іншими регіонами. 5. Розвиток державно-приватного партнерства. 6. Зацікавленість проектами розвитку туризму з боку громадських організацій. 7. Зацікавленість історико-культурною спадщиною з боку української діаспори, та зарубіжних представників інших національних меншин. 8. Альтернативні джерела фінансування проектів (фонди підтримки, грантові програми, проекти міжнародної технічної допомоги). 9. Горизонтальна співпраця з іншими регіонами. 10. Наявність постійного попиту з боку жителів області у сфері пізнавального, подієвого, промислового, сільського зеленого туризму. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неналежний стан транспортної інфраструктури країни, низька якість послуг з перевезення. 2. Дефіцит бюджету, неможливість фінансування проектів через нерівноцінний розподіл бюджету "центр-регіони". 3. Конкуренція з боку інших міст і регіонів України. 4. Неефективне державне управління туристичною галуззю в цілому. 5. Поглиблення макроекономічних кризових явищ на національному та світовому ринках. 6. Відсутність підтримки ініціатив місцевої влади у сфері розвитку туризму з боку бізнесу та громадськості, центральних органів влади.

Єдиний шлях вирішення цієї проблеми – це сформувати продуману, стратегічно-орієнтовану політику, основним завданням якої було б реально визначити туризм одним з основних пріоритетів розвитку області, створити сильний орган влади з управління розвитком туризму, впровадити апробовані у світі економічні механізми успішного ведення туристичного бізнесу й заохотити інвесторів вкладати кошти в розвиток туристичної інфраструктури Полтавщини. Наступним кроком методичного підходу оцінки конкурентного середовища є формулювання конкурентних переваг сучасних суб'єктів господарювання, що виступає важливим аналітично-інформаційним підґрунтям для формування й реалізації успішної стратегічної діяльності на базі сучасного маркетингового інструментарію.

Відповідно до Стратегії розвитку туризму і курортів Полтавської області на 2019 – 2029 рр., на I-му етапі (2019 – перше півріччя 2022 рр.) передбачено створити базові умови для розвитку туристичної галузі. Цей етап передбачатиме вирішення таких загальних завдань [72]:

- формування міжсекторних і міжгалузевих партнерств, створення кластерів розвитку туризму у Кобеляцькому, Козельщинському, Новосанжарському та Решетилівському районах (1), Кременчуці та Горішніх Плавнях (2), смт Диканька (3), Котелевський, Зіньківський та Диканський райони (4) та обласний туристичний кластер (5);

- покращення загального забезпечення туристичної інфраструктури навколо об'єктів туристичного показу: Кадетський корпус та ансамбль Круглої площі (м. Полтава), Палац-садиба Закревських (с. Березова Рудка), палац

Муравйових-Апостолів (с. Хомутець), піраміди-усипальниці в с. Комендатівка, с. Березова Рудка, Більське городище, Гінцівська стоянка та Меморіального комплексу: Колишня садиба Лук'яновича (с. Мар'янське Великобагачанського району).

- навчання (підвищення кваліфікації) кадрів в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, при Міністерстві економічного розвитку

та торгівлі України та ряді інших підприємств установ та організацій;

- формування атмосфери гостинності, просторового та емоційного комфорту;

- створення базових умов для залучення та обслуговування транзитних туристів: актуалізація питання стосовно встановлення інформаційних знаків, парковок, кемпінгів тощо біля туристичних об'єктів області;

- забезпечення ефективної інформаційної підтримки галузі, у т.ч. широкої інформаційної присутності регіону у мережі Інтернет та покращення інформаційного обслуговування мешканців і гостей на території області: створення оновленого сайту, встановлення інформаційних туристичних центрів у 6 містах обласного значення Полтавщини.

- проведення й оприлюднення результатів системних наукових досліджень у сфері ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону з залучення ВНЗ міста Полтави та області.

- покращення матеріально-технічної та іншої ресурсної підтримки туристичної сфери області, адаптація діючих комунальних закладів до потреб туристичної галузі (важливо: врахування потреб маломобільних верств населення);

- створення сприятливих умов для започаткування і розвитку бізнесу у галузях, пов'язаних із залученням та обслуговуванням туристів;

- створення системи місцевої підтримки приватних і громадських ініціатив, бізнес-проектів на конкурсній основі.

На II-му етапі (друге півріччя 2022 – 2026 рр.) необхідно збільшити присутність Полтавської області на ринку туристичних послуг України, через:

- формування іміджу Полтавщини як регіону, відкритого та привабливого для туристів. Проведення конкурсу на створення туристичного логотипу області та іншої маркетингової (промоційної) атрибутики, формування єдиного стилю регіону (бренд-бук);

- істотне покращення інфраструктурної та іншої ресурсної спроможності регіону у залученні та обслуговуванні туристів;

- забезпечення комплексних археологічних та інших досліджень на території області, зокрема на Більському городищі та Гінцівській стоянці для підвищення конкурентоспроможності у сфері пізнавального туризму;

- активізація залучення фінансових ресурсів з альтернативних джерел для розвитку туристичної галузі за рахунок участі у програмах інвестиційно-матеріальної підтримки Європейського союзу;

- розбудова туристичної інфраструктури регіону з урахуванням динаміки збільшення туристичної популярності регіону: Гоголівський культурний центр в с. Гоголеве Шишацького району та культурного центру у м. Решетилівці;

- організація заходів подієвого туризму загальноукраїнського та міжнародного рівня за визначеними пріоритетами: етнофестиваль «Гелон-фест», Решетилівська весна, Купальські гуляння на батьківщині М.В. Гоголя, «Меридіан», Сорочинський ярмарок, тощо);

- підвищення ефективності використання можливостей, пов'язаних з участю Полтавщини у Всеукраїнських та міжнародних асоціаціях регіонів, міст та інших партнерствах: з Словаччиною, Угорщиною, Австрією, Німеччиною та Польщею завдяки промоції образу Г.С. Сковороди; з Італією за рахунок орендуванню імені Г.В. Гоголя; з Францією – М. Башкірцева та Гінцівською стоянкою, з Шотландією завдяки Більському городищу, з Швецією – Поле Полтавської битви, з Болгарією – місце поховання хана Кубрата.

На III-му етапі (2026 – 2029 рр.) важливо сформувати стабільний попит на туристичні продукти з боку цільових сегментів споживачів через :

- подальше розширення співпраці з містами і регіонами України, закордонними містами-партнерами, міжнародними туристичними організаціями: реалізувати спільні проекти з Падую (Італія), Вроцлавом (Польща) та іншими містами Європи та світу;

- збільшення попиту за рахунок виведення на ринок інноваційних продуктів у сфері пізнавального, подієвого, активного сільського зеленого, промислового, ділового та інших видів туризму;

- формування та просування провідних полтавських туристичних брендів

на ринку України і за кордоном з метою підвищення загальної конкурентоспроможності Полтавщини як туристично-привабливого регіону;

- створення інституційних, інфраструктурних, маркетингових та інших ресурсних умов для реалізації наступного етапу стратегічного планування інноваційного розвитку туристичної галузі.

Визначені етапи і пріоритетні завдання обумовлюють формування наступної системи пріоритетних стратегічних цілей та операційних завдань, спрямованих на покращення розвитку туризму і курортів у Полтавській області.

Стратегічна ціль 1, яку можна назвати «Розбудова системи управління туристичною галуззю і партнерських відносин», включатиме наступні операційні завдання, заходи та проекти:

1.1. Удосконалити організаційну структуру з управління розвитком туристичної галузі Полтавської області та організувати її діяльність:

- створити та забезпечити ефективну роботу Координаційної ради з питань розвитку туризму та курортів;
- забезпечити розробку і впровадження щорічного плану дій (цільової програми) з виконання Стратегії;
- створити належні інституційні, інфраструктурні, маркетингові, кадрові, фінансові та інші ресурсні умови для реалізації наступного етапу стратегічного планування інноваційного розвитку туристичної галузі (розробка Стратегії на наступний період).

1.2. Сприяти створенню кластерів та розвитку міжгалузевих партнерств:

- створити й організувати роботу обласного кластеру розвитку туризму;
- ініціювати створення координаційного органу (на рівні не нижче заступників міських голів і голів райдержадміністрацій та голів об'єднаних територіальних громад області) для належної взаємодії у сфері розвитку місцевого і внутрішнього туризму;
- активізувати діяльність громадських об'єднань і бізнес-асоціацій у сфері сприяння розвитку туризму;
- залучити представників відповідних громадських об'єднань до складу

громадської ради та інших консультативно-дорадчих органів.

1.3. Покращити організаційну, кадрову, правову, матеріально-технічну та іншу ресурсну підтримку туристичної сфери області:

- вжити заходи щодо адаптації діючих культурно-просвітницьких, розважальних та інших закладів до потреб туристичної галузі;
- укласти угоди про співпрацю з відповідними закладами різних форм власності та підпорядкованими іншими органам влади (місцевого самоврядування);
- запровадити постійно діючу систему навчання, підвищення кваліфікації кадрів органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, комунальних підприємств та установ, інших суб'єктів (вивчення та поширення кращих практик управління туристичною галуззю, міжсекторної співпраці, проектний менеджмент, якість послуг та ін.);
- створити сприятливі умови для започаткування і розвитку бізнесу у галузях, пов'язаних із залученням та обслуговуванням туристів (першочергово – дозвільні та інші адміністративні послуги, оренда комунального майна, юридично та адміністративно прозорі відносини з бізнесом).

1.4. Створити систему фінансового забезпечення розвитку туристичної галузі:

- підвищити ефективність використання бюджетних коштів на засадах міжсекторного партнерства, у т.ч. державно-приватного;
- створити систему місцевої підтримки приватних і громадських ініціатив, бізнес-проектів на конкурсній основі (міні-гранти, організаційне та інше ресурсне сприяння розробникам проектів для участі у грантових конкурсах тощо);
- збільшити обсяги залучення інвестиційно-матеріальних, спонсорських і волонтерських ресурсів для реалізації громадських ініціатив у сфері розвитку туризму;
- розробити кілька проектів для участі Полтавщини у конкурсах проектів

на отримання міжнародної технічної допомоги у сфері туризму та суміжних сферах діяльності, які сприятимуть розвитку туризму;

- сформувані та оприлюднені інвестиційні пропозиції для залучення стратегічних інвесторів з метою подальшого розвитку туристичної галузі.

1.5. Активізувати співпрацю з іншими містами, регіонами, країнами у сфері розвитку туризму, розширити міжнародні та міжкультурні зв'язки:

- підвищити ефективність використання можливостей, пов'язаних з участю Полтавщини в асоціаціях та інших регіональних партнерствах (розробити комплекс заходів, ініціювати і забезпечити виконання проектів у цій сфері);

- розширити партнерство з містами і регіонами України, закордонними містами-партнерами (містами-побратимами), українською діаспорою за кордоном;

- активізувати міжнародну наукову, творчу та іншу громадську співпрацю, у т.ч. доступ до інформаційних, експертних, фінансових та інших ресурсів (гранти, проекти міжнародної технічної допомоги тощо);

- залучити ресурси, міжрегіональні, міжнаціональні, міжнародні зв'язки національно-культурних товариств, земляцтв й інших об'єднань;

- встановити зв'язки з провідними міжнародними туристичними організаціями і забезпечити протягом п'яти років прийняття Полтавщини до їх складу.

Стратегічна ціль 2 «Розвиток інфраструктури регіону, орієнтованої на потреби туристів» передбачатиме наступні операційні завдання, заходи та проекти [72]:

2.1. Покращити загальний благоустрій, дотримання санітарних і будівельних норм на території регіону:

- розробити та впровадити програму забезпечення санітарних норм, в першу чергу, безпосередньо у місцях масового відпочинку та знаходження туристичних об'єктів;

- посилити контроль і відповідальність за порушення будівельних норм і

стандартів (у першу чергу, громадська забудова), правил благоустрою, вимог до поводження з побутовими та промисловими відходами;

- розпочати системний благоустрій територій, з огляду на пріоритетний розвиток туризму регіону (далі – пріоритетні туристичні території, ПТТ).

2.2. Підвищити туристичну привабливість та ефективність використання наявних туристично-привабливих об'єктів і територій:

- провести діагностику стану архітектурної та іншої історичної спадщини області, розробити і забезпечити впровадження комплексу заходів з її охорони, відновлення та збереження.

- забезпечити збереження та підвищення туристичної привабливості архітектурної спадщини, разом з тим пропагувати національний продукт за рахунок вже відомих імен-брендів Г.С. Сковороди, Д. Акермана тощо;

- привести у відповідність до сучасних вимог існуючі інфраструктурні об'єкти на території Історико-культурного заповідника «Більськ», м. Решетилівка, смт Диканька, зокрема територію Бузкового гаю та картинної галереї імені Марії Башкірцевої, а також реконструкція колишнього будинку культури – майбутнього Гоголівського культурного центру;

- забезпечити сталий розвиток інфраструктурних об'єктів на території Національного музею-заповідника М.В. Гоголя для підвищення спроможності до прийняття та обслуговування туристів з урахуванням заповідного статусу;

- створити інфраструктуру для обслуговування туристів, зокрема, пов'язаних із збереженням історії, культури і традицій Полтавського краю, а також етнічних, релігійних та інших громад;

- покращити стан і ресурсне забезпечення діючих інфраструктурних об'єктів (культурно-просвітницьких, розважальних, спортивних та інших закладів і майданчиків), у першу чергу, за рахунок реалізації проектів державно-приватного партнерства і проектів міжнародної технічної допомоги.

2.3. Створити умови і забезпечити розвиток багатофункціональної туристичної інфраструктури:

- облаштувати «в'їзні ворота» області на ключових шляхах і пунктах

прибуття туристів відповідно до затверджених стандартів;

- провести комплексну діагностику наявних об'єктів туристичної інфраструктури (заклади розміщення, харчування, сфера розваг, туристичні сервіси та ін.), визначити потреби регіону у створенні нових об'єктів з урахуванням динаміки розвитку туристичної галузі і збільшення попиту з боку мешканців області;

- діагностувати ресурсну базу регіону, скласти реєстр інфраструктурних об'єктів всіх форми власності, які можуть бути використані для створення нових туристичних пропозицій (стадіони, майданчики, туристичні бази, інші невикористані приміщення, спортивні, рекреаційно-оздоровчі, культурно-масові об'єкти, непрацюючі промислові підприємства тощо);

- затвердити і забезпечити виконання проектів розвитку пріоритетних туристичних територій (5-7 територій і «туристичні коридори»), створити умови для просторового та емоційного комфорту;

- створити та облаштувати оглядові майданчики для масового відвідування туристами, облаштувати відповідну сервісну, інформаційну, санітарну інфраструктуру;

- сформувати мережу закладів розміщення (готелів, хостелів, кемпінгів) та закладів харчування, диференційовану за рівнем послуг і цінової політики (спроможних до надання якісних послуг для різних категорій туристів);

- імплементувати кращий світовий досвід створення туристично-привабливих територій та об'єктів (планування, дизайн, благоустрій, функціональні можливості, інформаційне та інше ресурсне забезпечення, організація роботи тощо);

- організувати розробку і реалізацію проектів зі створення нових об'єктів для обслуговування туристів (кінотеатри, концертні зали і майданчики, виставкові центри, музейні об'єкти, спортивні споруди, торговельно-розважальні центри, заклади для сімейного і дитячого відпочинку та інші) – згідно з пріоритетами розвитку туристичної галузі і потребами споживачів.

2.4. Удосконалити транспортну інфраструктуру регіону:

- інтегрувати до мережі пасажирського транспорту спеціалізовані маршрути, орієнтовані на потреби туристів, забезпечити інформаційний супровід, екскурсійне та інше обслуговування;
- забезпечити під'їзди до всіх туристичних об'єктів, облаштувати автостоянки, кемпінги, зупинки, супутній сервіс для автотуристів та організованих туристичних груп;
- створити велосипедну інфраструктуру великих міст (велодоріжки, майданчики, стоянки, знакування, заходи безпеки);
- покращити транспортну доступність Полтавщини для гостей з різних регіонів України за основними видами транспорту (укласти угоди про співпрацю з адміністрацією «Укрзалізниці» та залізничних вокзалів, автовокзалів, долучитися до розробки та реалізації окремої програми розвитку ПОКП «Аеропорт-Полтава» та ін.).

2.5. Створити сучасні території відпочинку і рекреації на базі природно-ландшафтного потенціалу регіону:

- провести комплексні наукові дослідження щодо ресурсної спроможності і туристичної привабливості об'єктів природно-заповідного фонду, рекреаційного потенціалу області;
- відновити туристичну привабливість баз відпочинку, санаторіїв та інших об'єктів рекреації;
- організувати розроблення і розпочати впровадження проектів з відновлення існуючих і створення нових туристично-привабливих об'єктів на території Криворудського парку, парку в с. Березова Рудка та с. Хомутець, Бузкового гаю, гори Пивихи та інші ініціативи).

Стратегічна ціль 3 «Створення атмосфери гостинності, підвищення якості комерційних послуг», передбачатиме операційні завдання, заходи та проекти:

3.1 Підвищити рівень місцевого патріотизму, культурно-естетичного виховання і просвіти жителів області, сприяти розвитку творчого потенціалу її мешканців:

- сприяти підвищенню місцевого патріотизму, відновленню та

формуванню традицій гостинності серед жителів області (просвітницькі заходи та проекти, соціальна реклама, організація локальних цікавих заходів на місцях, статті, телепередачі, інше залучення ЗМІ, вуличні університети та ін.).

- залучити місцевих мешканців різних вікових та гендерних груп – дітей та підлітків, молодь, людей середнього та похилого віку до проведення культурно-просвітницьких міських заходів (проекти з організації постійних екскурсій вихідного дня, залучення учнівської молоді та їх батьків до участі у екскурсіях в рамках шкільної краєзнавчої освіти, ін.).

- сформувати й оприлюднити для широкого загалу календар загальнообласних та районних заходів, забезпечити підтримання його в актуальному стані.

- організувати діяльність осередків підвищення соціальної активності та реалізації ініціатив мешканців області на базі бібліотек, будинків культури та інших громадських закладів (мережа Центрів суспільної активності тощо).

3.2 Забезпечити досягнення якості муніципальних та комерційних послуг європейського рівня:

- запровадити систему заходів щодо вивчення, обміну та втілення найкращого національного та міжнародного досвіду обслуговування туристично-привабливих територій, місць масового відпочинку, покращення загального благоустрою населених пунктів регіону, дотримання санітарних і будівельних норм;

- прийняти участь у розробці стандартів якості туристичних та інших послуг та провести заходи щодо забезпечення їх дотримання муніципальними, комунальними та комерційними підприємствами (підприємства з обслуговування загальної території, надання послуг розміщення, харчування, транспортних послуг, медичної допомоги, інформаційних, торгівельних послуг, служби безпеки та інші);

- організувати постійно діюче навчання, підвищення кваліфікації, перепрофілювання кадрів у сфері надання якісних послуг у сфері туризму (проведення семінарів, тренінгів, навчальних курсів, практичних занять і

стажування та ін.);

- створити в місцях масового відпочинку зручні умови своєчасного отримання інформації та туристичних і супутніх послуг відповідно до потреб туристів різних вікових і гендерних груп та категорій (телефони швидкого реагування, забезпечення постійної діяльності інформаційних центрів, пунктів туристичного обслуговування, отримання путівників, буклетів та ін., у т.ч. безкоштовно);

- впровадити систему вивчення думки споживачів туристичних послуг, збирання інформації «перші враження» та інші форми отримання зворотного зв'язку для покращення якості послуг (у т.ч. мешканців і гостей області);

- забезпечити врахування результатів зворотного зв'язку в рамках реалізації конкретних заходів та проектів з розвитку туризму (проведення анкетування, опитування, записів книг відгуків, дослідження оцінок та відгуків на відкритих форумах, у соціальних мережах тощо);

- залучити мешканців області до громадського моніторингу й оцінювання стану туристичної галузі та участі у її розбудові;

- організувати систему конкурсів на кращий готель, кращий ресторан, краще громадське об'єднання, кращий муніципальний/комунальний заклад тощо (оцінюється рівень гостинності, просторового та емоційного комфорту та інші критерії), забезпечити відкритість і прозорість конкурсів, широке висвітлення у ЗМІ, почесне нагородження переможців, різні форми заохочення.

3.3 Організувати науковий супровід розвитку туристичної галузі регіону:

- провести комплексні наукові дослідження щодо сприяння розбудови туристичного простору Полтавщини, створення ідеології позиціонування регіону на національному та міжнародному рівнях, забезпечити імплементацію напрацювань у систему розвитку туристичної галузі області на засадах інтеграції історико-культурної спадщини, минулих досягнень та інноваційних сучасних рішень;

- створити додаткові можливості для розширення міжвузівської та міжгалузевої співпраці, проведення науково-практичних конференцій та інших

заходів.

- залучити учнівську та студентську молодь до популяризації знань про минуле і сучасність Полтавського краю: використання програм краєзнавства, заохочення до обміну студентами, студентських творчих та інших гуртків, проведення конкурсів студентських робіт («Полтавщина – край легенд», «Полтавщина туристична: варто побувати, побачити, відчути», тощо).

Стратегічна ціль 4 «Формування конкурентоздатних туристичних продуктів і забезпечення маркетингової підтримки», передбачатиме операційні завдання, заходи та проекти [72]:

4.1. Запровадити цілеспрямовану політику маркетингу і формування іміджу Полтавщини – як регіону, відкритого для туристів:

- провести конкурс на створення туристичного логотипу області та іншої маркетингової (промоційної) атрибутики, формування єдиного стилю регіону (бренд-бук);

- розробити і впровадити комплекс маркетингово-промоційних заходів для залучення туристів на Полтавщину (за різними напрямками туризму та категоріями споживачів), а також зацікавлених сторін – для розбудови туристичної галузі;

- забезпечити ефективний маркетинг наявних та новостворених туристично-привабливих об'єктів і туристичних продуктів з використанням сучасних засобів, а також з урахуванням досвіду провідних туристичних міст України, Європи, світу;

- започаткувати систему обліку туристичних потоків, збирання й аналізу статистичної інформації у туристичній галузі, у т.ч. через туристичні інформаційні центри, суб'єкти надання послуг, з використанням сучасних ІТ-засобів;

- запровадити регулярні соціологічні, маркетингові, експертні дослідження для виявлення пріоритетних потреб різних соціально-демографічних груп (цільових сегментів споживачів туристичних продуктів), бізнесу, потенційних інвесторів, інших зацікавлених сторін;

- сприяти створенню та позиціонуванню туристичних брендів Полтавщини національного та міжнародного рівнів.

4.2. Активізувати інформаційну підтримку розвитку туристичної галузі:

- забезпечити широку позитивну інформаційну присутність регіону у мережі Інтернет за рахунок активізації цілеспрямованої співпраці з наявними регіональними, загальноукраїнськими та закордонними (світовими) Інтернет-ресурсами;

- забезпечити промоцію та просування туристичних продуктів Полтавщини з використанням сучасних інформаційних технологій;

- запровадити мінімальні стандарти інформаційного супроводу туристично-привабливих об'єктів і подій регіону;

- забезпечити багатомовність інформації про Полтавщину, яка поширюється у мережі Інтернет, у вигляді поліграфічної продукції та в інший спосіб;

- розробити на конкурсній основі комплект путівників, карт, схем, іншої довідкової поліграфічної продукції для туристів і мешканців області; забезпечити її поширення й активне використання на всіх об'єктах, закладах, заходах, відвідуваних туристами (у т.ч. безкоштовно);

- покращити інформаційне обслуговування мешканців і гостей (туристів) на території області (таблички, покажчики, стенди, карти і схеми, путівники, спеціальне знакування тощо);

- розробити і впровадити план заходів з покращення доступності до інформації про автобусні рейси та роботу інших видів транспорту (графіки руху, наявність, бронювання та придбання квитків тощо);

- провести редизайн, структурну реконструкцію та функціонально удосконалити офіційний сайт Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, забезпечити його ефективну роботу, у т.ч. для потреб туристичної галузі;

- провести конкурс на створення та забезпечення роботи обласного туристичного порталу, забезпечити його інтеграцію до системи муніципальних

веб-ресурсів, підтримання в актуальному стані;

- розширити співпрацю з громадськими порталами та бізнесовими веб-сайтами (у першу чергу – сайти туристичних компаній) щодо розміщення цікавої інформації про Полтавщину, туристично-привабливі об'єкти і події, перспективні проекти, підвищення історичної та культурної достовірності інформації, дотримання високого рівня етики і культури розміщення інформації та ін.;

- підвищити ефективність використання можливостей мережі Інтернет для бронювання та придбання квитків на різні видовищні заходи, бронювання місць у полтавських готелях, закладах харчування тощо;

- розширити співпрацю власників туристично-привабливих об'єктів з готелями, закладами харчування, торговельними, розважальними та іншими закладами щодо взаємної інформаційної підтримки;

- збільшити інформаційну присутність бізнесу Полтавщини, пов'язаного з обслуговуванням туристів, на сайтах та різних промоційних майданчиках в інших регіонах України та за кордоном;

- створити мережу туристичних інформаційних центрів, інформаційних терміналів (інфокіосків), у т.ч. розглянути можливість співпраці з власниками терміналів для оплати послуг та роботи з готівкою (банкомати і банківські термінали, мережі I-box, Easy Pay тощо);

- запровадити регулярні промо-тури, семінари, круглі столи, брифінги, прес-конференції та інші форми цілеспрямованої роботи із засобами масової інформації для залучення їх до загального процесу маркетингової підтримки туристичної галузі і формування туристично-привабливого іміджу регіону;

- забезпечити місця проведення масових заходів, туристичні об'єкти області необхідною інформацією щодо туристичного потенціалу Полтавщини.

4.3. Створити комплексні туристичні продукти у сфері подієвого туризму для різних категорій споживачів, у т.ч. події національного та міжнародного рівня:

- підвищити якість організації та проведення обласних свят та інших

заходів, першочергово – тих, що можуть бути потенційно привабливими для розвитку подієвого туризму (з використанням проектного підходу);

- визначити 3-4 пріоритетні заходи подієвого туризму, розвиток яких здійснюватиметься на загальноукраїнському (міжнародному) рівні; створити постійно діючі організаційні комітети з проведення цих заходів, забезпечити їх ресурсну підтримку;

- розробити ідеологію, маркетингову концепцію, проект з ресурсної підтримки та інші заходи для проведення комплексу подій (Гелон-фест, Решетилівська весна, Купальські ігри на батьківщині Миколи Гоголя, а також на довготривалу перспективу відновлення палацу-садиби Закревських (с. Березова Рудка) та палацу Муравйових-Апостолів (с. Хомутець);

- забезпечити щорічне проведення комплексу заходів під час Сорочинського ярмарку. Проведення для залучення максимальної кількості туристів;

- інтегрувати існуючі культурно-просвітницькі, розважальні, спортивні та інші заклади і майданчики до системи обслуговування туристів;

- активізувати залучення національно-культурних товариств та інших об'єднань громадян до проведення тематичних загальноміських і районних (локальних) заходів, заснованих на культурній багатоманітності Полтавщини;

- визначити 3-4 пріоритетних спортивних заходи, перспективних з огляду на розвиток подієвого туризму (бойові мистецтва, мотобол, авто- чи мотокросу, командних видів спорту – гандбол, баскетбол, волейбол, байдарки та інші), організувати їх проведення, маркетингову, фінансову та іншу ресурсну підтримку.

4.4. Сприяти актуалізації нових напрямів розвитку туристичної галузі області, у першу чергу – подієвий, пізнавальний та сільський зелений туризм:

- активізувати популяризацію та покращити умови для рекреаційно-оздоровчого, спортивного, екстремального туризму з використанням природно-ландшафтних та інших ресурсних можливостей області;

- запровадити систему відзнак і заохочень для ініціаторів (організаторів) цікавих масових заходів для мешканців області (не залежно від їх комерціалізації, масштабності і привабливості для зовнішніх споживачів туристичних продуктів);
- надати підтримку у створенні та популяризації об'єктів сільського зеленого туризму на території с. Більськ, с. Кривої руди, с. Пивихи, м. Кременчука, смт Нових Санжар, м. Миргорода, м. Хорола та м. Зінькова);
- створити систему турів вихідного дня (у межах області) і комплексного туристичного обслуговування;
- розробити та популяризувати мережу пішохідних, велосипедних, автомобільних екскурсій у межах області для різних категорій споживачів (у т.ч. з урахуванням специфіки та можливостей людей з особливими потребами);
- забезпечити можливість використання рекреаційно-оздоровчих та інших ресурсів річок Дніпро, Псел та Ворскли, інших водойм у межах Полтавської області.

Таким чином, запропоновані напрями є головними стратегічними векторами розвитку туризму в області. Їх реалізація дозволить вирішити нагальні проблеми, що стримують розвиток туристичної галузі в регіоні, забезпечать підвищення її конкурентоспроможності, створить сприятливе середовище для розвитку регіональних туристичних дестинацій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі нами було досліджено передумови, чинники та особливості розвитку туристичної діяльності в Полтавській області, здійснено оцінку ресурсної бази та сучасного стану туристичної галузі, а на основі SWOT-аналізу ідентифіковано основні проблеми та визначено основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні. Результати дослідження дають можливість нам зробити наступні узагальнення та висновки:

1. Туризм у Полтавській області, як і загалом в Україні, є однією з найперспективніших галузей економіки. Однак нині, у період економічної та політичної кризи, на фоні різких коливань цін і валютних курсів, можливості туризму суттєво обмежуються певними чинниками, серед яких – стрімке падіння доходів та, відповідно, купівельної спроможності громадян. Чимало потенційних споживачів через низькі матеріальні статки не зможуть собі дозволити поїздки як за кордон, так і в межах країни, а страх перед військовими діями та розповсюдження вірусних інфекцій різко зменшує кількість іноземців, які б могли відвідати нашу країну.

2. Аналіз соціально-економічних чинників розвитку туризму у Полтавській області показав, що в регіоні склалися в цілому сприятливі умови для його розвитку. Область відноситься до числа регіонів з розвинутою промисловою базою та досконалою транспортною інфраструктурою, а також високим рівнем працевітності в сфері обслуговування, що сприяє зайнятості населення та скороченню безробіття. У той же час, рівень доходів більшої частини населення регіону є стримуючим чинником до зростання їх туристичної активності.

3. Різноманіття природно-територіальних комплексів у поєднанні із комфортними погодно-кліматичними умовами та рельєфом створили сприятливі умови для розвитку рекреаційно-туристичних процесів у Полтавській області. Природні ландшафти приваблюють туристів та сприяють

розвитку окремих активних видів туристичної діяльності – пішохідного, велосипедного, гірськолижного, водного та інших видів туризму. Наявність природних лікувально-оздоровчих ресурсів – джерел мінеральної води та лікувальних грязей забезпечує необхідні умови для розвитку курортних DESTINATION, а території природо-заповідного фонду є хорошою базою для здійснення пізнавальних екотурів.

4. У Полтавській області збереглася багата архітектурна, культурна, історична та археологічна спадщина, яка здатна забезпечити реалізацію важливих стратегічних завдань з розвитку в регіоні пізнавальної туристичної діяльності. А ефективне та раціональне поєднання природних туристичних ресурсів та історико-культурної спадщини створює сприятливе середовище для подальшому розвитку міжрегіональних й міждержавних туристичних комунікацій.

5. Організація туристичної діяльності в Полтавській області - це складний та комплексний процес, що враховує усі аспекти законодавства та ґрунтується на засадах державної політики в галузі туризму. Від цього залежить ділова активність суб'єктів туристичного підприємництва та рівень туристичного сервісу, як на Полтавщині, так і в усіх регіонах України. В Полтавській області сформувався туристичний комплекс з обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, який регулюється рядом нормативно-правових актів, державними органами виконавчої влади, об'єднуючи туристичні підприємства і організації, головна мета яких – надання якісних туристичних послуг.

Організаційно-правовою базою розвитку туризму і культури в регіоні слугують також наступні обласні стратегії та програми:

- Комплексна Програма розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в Полтавській області на 2018 – 2020 роки, затверджена рішенням другого пленарного засідання вісімнадцятої сесії Полтавської обласної ради сьомого скликання від 22.12.2017 р. № 583;

- Обласна програма розвитку туризму і курортів на 2016 – 2020 роки, затверджена рішенням першого пленарного засідання третьої сесії Полтавської

обласної ради сьомого скликання від 29.01.2016 № 32;

- Програма збереження, вивчення та популяризації Більського городища на період 2018 – 2022 років, затверджена рішенням другого пленарного засідання вісімнадцятої сесії Полтавської обласної ради сьомого скликання від 22.12.2017 р. № 584.

- Стратегія розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019-2029 роки, затверджена рішенням пленарного засідання двадцять третьої сесії обласної ради сьомого скликання 21 грудня 2018 № 972.

6. Розвиток туризму суттєво залежить від наявних елементів туристичної інфраструктури та рівня їх розвитку. Туристична інфраструктура Полтавської області представлена численними об'єктами, але проведений аналіз показав, що не усі вони працюють з високою економічною ефективністю через ряд соціально-економічних умов та потребують нових інвестиційних проектів й регуляторних заходів.

7. Основними викликами (проблемними питаннями), розвитку туристичної галузі в регіоні є:

- фактична відсутність у Полтавщини іміджу цікавого, сучасного, туристично-привабливого регіону, наявність «антирейтингу» – як вузько спрямованого та некреативного регіону;

- низький рівень використання туристичного потенціалу території у сфері пізнавального туризму на основі культурної багатоманітності та історичної унікальності;

- незначний відсоток туристично-привабливих загальновідомих подій і заходів національного та міжнародного рівня, які проводяться на регулярній основі;

- недостатнє використання промислових комплексів та індустріальної спадщини області для повноцінного розвитку інноваційних напрямів туризму, зокрема, індустріального та ділового;

- недостатня розвиненість туристичної інфраструктури області та низький рівень надання основних та супутніх послуг;

- неефективний маркетинг, який є результатом непрофесійного застосування коштів, відведених на маркетингову діяльність, як на рівні окремо взятої туристичної компанії, так і в масштабах регіонів і держави в цілому;
- незацікавленість приватних інвесторів у розвитку туристичної галузі.

До цього ще варто додати складну економічну та політичну ситуацію в країні, інфляцію, падіння платоспроможності населення, масштабні бюрократичні перешкоди, недосконалість державних механізмів регулювання туристичної індустрії.

Подальший розвиток туристичної галузі в Полтавській області неможливий без стратегічного планування, з визначенням переліку пріоритетних напрямів, конкретних заходів, термінів їх виконання, відповідальних осіб, бюджету і джерел залучення коштів, очікуваних результатів та ефективності з огляду на сталий розвиток економічної, соціальної (у т. ч. культурної) та екологічної сфери.

Для забезпечення ефективного розвитку туристичної галузі в регіоні вважаємо за необхідне здійснити наступні заходи:

на державному рівні - удосконалити туристичне законодавство; забезпечити: розвиток державно-приватного партнерства у туристичному бізнесі, чіткий розподіл функцій між виконавчою владою й місцевим самоврядуванням, сприятливі економічні умови для підтримки інвестиційних проєктів у туристичній сфері та поліпшення соціальних стандартів;

на регіональному рівні – розробка туристичного паспорту регіону; формування міжсекторних і міжгалузевих партнерств; створення кластерів розвитку туризму в районах; удосконалення туристичної інфраструктури навколо об'єктів туристичного показу; формування атмосфери гостинності, просторового та емоційного комфорту усіх населених пунктах області; створення базових умов для залучення та обслуговування транзитних туристів: встановлення інформаційних знаків, парковок, кемпінгів тощо біля туристичних об'єктів області; забезпечення ефективною інформаційною підтримки галузі, у т.ч. широкої інформаційної присутності регіону у мережі

Інтернет та покращення інформаційного обслуговування мешканців і гостей на території області: створення оновленого сайту, встановлення інформаційних туристичних центрів у всіх містах обласного значення; створення системи місцевої підтримки приватних і громадських ініціатив, бізнес-проектів на конкурсній основі; розробка туристичного бренду області; сприяння популяризації регіональних «туристичних магнітів» та підтримка створення й розвитку садіб зеленого туризму;

на рівні суб'єктів туристичної діяльності (туристичних підприємств) – розробка якісних конкурентоспроможних брендових туристичних продуктів; диверсифікація туристичних послуг відповідно до потреб споживачів та змін кон'юнктури ринку; підвищення стандартів обслуговування та приведення їх у відповідність до європейських стандартів; дотримання у процесі розробки та реалізації туристичних продуктів справедливої цінової політики та принципів комплексності, доступності, комфортності, безпечності; ефективна співпраця із підприємствами інших регіонів та спільна розробка міжрегіональних туристичних продуктів, спрямованих на широку споживчу аудиторію.

Запропоновані заходи, у разі їх втілення, сприятимуть зростанню туристичної популярності регіону та підвищенню ефективності туристичної галузі області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення 25.11.2019 р). – Назва з екрана.

2. Про відкриття пункту пропуску через державний кордон в аеропорту «Полтава». Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1024-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D1%80> (дата звернення 15.02.2020 р). – Назва з екрана.

3. Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини»: Закон України від 19 січня 2017 р. № 5678. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60961 (дата звернення 25.11.2019 р). – Назва з екрана.

4. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282–IV / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1282–15>. (дата звернення: 26.12.2019). – Назва з екрана.

5. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення 25.01.2020 р). – Назва з екрана.

6. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP090928.html (дата звернення 25.11.2019 р). – Назва з екрана.

7. Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2000 р. № 1761. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP011761.html (дата звернення 25.11.2019 р). – Назва з екрана.

8. Про затвердження Порядку проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і присвоєння їм відповідних категорій. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2009 р. № 426 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2009-п> (дата звернення 05.02.2020 р). – Назва з екрана.

9. Про затвердження Порядку проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і присвоєння їм відповідних категорій. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2009 р. № 426. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2009-п> (дата звернення: 03.03.2020). – Назва з екрана.

10. Про затвердження Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку: Постанова Кабінету Міністрів від 28 квітня 2009 р. № 422. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2009-п> (дата звернення 05.03.2020 р). – Назва з екрана.

11. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення 25.03.2020 р). – Назва з екрана.

12. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р., № 222–19–ВВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222–19>. (дата звернення: 26.12.2019). – Назва з екрана.

13. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 18 березня

2004 р., № 1805-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 29.11.2019). – Назва з екрана.

14. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 23.11.2019). – Назва з екрана.

15. Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (дата звернення: 13.03.2020).

16. Про порядок виїзду із України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3857-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12> (дата звернення: 22.03.2020). – Назва з екрана.

17. Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання). Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 297–2006–п–КМУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/297–2006–%D0%BF> (дата звернення: 29.12.2019). – Назва з екрана.

18. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 13.03.2020). – Назва з екрана.

19. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.03.2020). – Назва з екрана.

20. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення:

13.03.2020). – Назва з екрана.

21. Бабенко О. М. Лідерство в управлінні персоналом підприємств ресторанного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук 08.00.04 / О. М. Бабенко – Львів, 2018. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Dysertacii/2018_05/Babenko_Avtoref.pdf (дата звернення 30.03.2020). - Назва з екрана.

22. Беседіна Н. Формування мережі державних музеїв на Полтавщині в 1950–1980-х роках / Н. Беседіна. // Краєзнавство – 2009. – № 3–4. – С. 157–165.

23. Биржаков М.Б. Индустрия туризма: перевозки / М.Б. Биржаков, В.И. Никифоров – Спб.: Издательский дом Герда, 2001. — 400 с.

24. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Л. Д. Божко. // Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ku/2011_32/32-1-19.pdf (дата звернення 20.01.2020). - Назва з екрана

25. В Україні створять державне агентство у справах туризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2812791-v-ukraini-stvorat-derzavne-agentstvo-u-spravah-turizmu.html> (дата звернення 23.01.2020). - Назва з екрана

26. Відкрийся світу, подорожуй. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hotelmix.com.ua> (дата звернення 12.04.2020). – Назва з екрана.

27. Водні ресурси Полтавщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavavodgosp.gov.ua/vodni-resursy-poltavshchyny-2/> (дата звернення 15.12.2019). – Назва з екрана.

28. Гайдук А. Інтегрований туристичний концерн – сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації / А. Гайдук // Регіональна економіка. – 2006. – №2. – С.204-211.

29. Географічні відомості про Полтавську область. – Полтавська ОДА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm->

pl.gov.ua/page/geografichni-vidomosti-pro-poltavsku-oblast (дата звернення: 11.01.2020). – Назва з екрана.

30. Головне управління статистики у Полтавській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 30.11.2019). – Назва з екрана.

31. Горіна Г. О. Роль туристичної галузі у підвищенні зайнятості населення в Україні / Г. О. Горіна // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове видання Миколаїв. – 2015. – № 4. – С. 133-135.

32. Гостинна Полтавщина: короткий путівник-довідник / В. Д. Годзенко [та ін.]. – Полтава : АСМІ, 2007. – 58 с.

33. Демографічна ситуація в Полтавській області у 2018 році. Експрес випуск. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.12.2019). – Назва з екрана.

34. Департамент культури і туризму Полтавської облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavaculture.gov.ua/uk> (дата звернення 23.02.2020). – Назва з екрана.

35. Державний історико-культурний заповідник «Поле полтавської битви». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.battle-poltava.org/ukr/> (дата звернення 11.01.2020). – Назва з екрана.

36. Державний музей-заповідник українського гончарства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.opishne-museum.gov.ua/> (дата звернення 11.01.2020). – Назва з екрана.

37. Державний реєстр національного культурного надбання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406 (дата звернення 23.11.2019). – Назва з екрана.

38. Екологічний паспорт Полтавської області (2017 рік). – Полтава: Полтавська обласна державна адміністрація, 2018. – 175с.

39. Зведений звіт про діяльність музейних закладів Полтавської області за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Режим доступу:

<http://www.poltavaculture.gov.ua/nabori-vidkritikh-danikh/1148-zvedenij-zvit-pro-diyalnist-muzejnikh-zakladiv-poltavskoj-oblasti-za-2015-rik.html> (дата звернення 23.01.2020). – Назва з екрана.

40. Зведений звіт про діяльність музейних закладів Полтавської області за 2018 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavaculture.gov.ua/uk/diyalnist/oblasni-prohramy-stratehii> (дата звернення 23.11.2019). – Назва з екрана.

41. Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область, Новосанжарський район / Авт. тексту В.А. Андрієць, І. М. Гавриленко, А. В. Гейко, О. П. Єрмак, Г. П. Заїка, С. Л. Кигим, М. І. Лахижа, В. О. Мокляк, Г. М. Некрасова, О. О. Нестуля, В. А. Павленко. – Полтава: Дивосвіт, 2007. – 178 с.

42. Звіт з реалізації обласної програми з оздоровлення та відпочинку дітей на 2015-2019 роки за 2019 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://usms.gov.ua/uploads/2020/01/2020-01-30/ozdorovlennja.pdf> (дата звернення 30.03.2020). – Назва з екрана.

43. Зікеєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект / С. Г. Зікеєва // Економіка і менеджмент культури. – 2013. – №1. – С.74-82.

44. Інтегрований розвиток міста. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.2030.poltava.ua/ua/pasport-mista-poltava> (дата звернення: 13.02.2020). – Назва з екрана.

45. Кардаш О. Л. Євроінтеграційні аспекти економічної безпеки України / О. Л. Кардаш // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – Т. 2. – №3. – С. 107-109.

46. Карпенко Н. М. Регіональні аспекти розвитку лікувально-оздоровчого туризму в умовах модернізації економіки. / Н. М. Карпенко, Ю. В. Карпенко. // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2017. – № 2(80). – С. 172–179.

47. Клімат і кліматичні ресурси. Географія Полтавщини. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://geo.pnpu.edu.ua/climate.php> (дата звернення 13.12.2019). – Назва з екрана.

48. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний збірник / Відп. за вип. О. О. Кармазіна. К. : Державна служба статистики України, - 2018. 142 с.

49. Кривега К.В. Туристична інфраструктура: поняття та складові / К.В. Кривега // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. – Вип.21. – С.118-124.

50. Логвин М.М. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації / Логвин М.М., Карпенко М.Н., Шуканов П.В. // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2019. - Випуск 4 (21)7 – С. 393-399.

51. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева– К.: «Альтерпрес», 2002. – 436 с.

52. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія і практика. Навчальний посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.

53. Миргородкурорт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mirgorodkurort.ua/uk> (дата звернення: 25.03.2020). Назва з екрана.

54. Модернізація туризмознавства : теорія і практика партнерства : монографія / [авт. кол.]; за заг. ред. Г. П. Скліяра. Полтава : ПУЕТ, 2015.–372 с.

55. Музей українського весілля. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dikanka-turism.wixsite.com/turism> (дата звернення 30.01.2020). – Назва з екрана.

56. Національний музей-заповідник М. В. Гоголя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gogol-museum.org> (дата звернення 30.01.2020). – Назва з екрана.

57. Основополагающие документы ЮНВТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418244>. (дата звернення 03.01.2020). – Назва з екрана.

58. Павленко Т. М. Історико-культурні рекреаційні ресурси Полтавської

області / Т.М. Павленко // Географія та туризм. – 2011. – Вип. 14. - С. 79-85.

59. Полтава: історико-архітектурний нарис / уклад. В. С. Бабенко. – Полтава : Говоров С. В., 2009. – 320 с.

60. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. Видання 2, доповнене і перероблене. / За ред. К.О. Маца – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с.

61. Полтавський краєзнавчий музей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pkm.poltava.ua/ua/> (дата звернення 30.01.2020). – Назва з екрана.

62. Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gallery.pl.ua>. (дата звернення 15.03.2020) – Назва з екрана.

63. Проект Стратегії розвитку Полтавської області на період 2021-2027 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku> (дата звернення: 13.01.2020). – Назва з екрана.

64. Рейтинг туристических фирм Полтавы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.turpravda.ua/Турфирмы/Полтава-стр/> (дата звернення 12.04.2020). – Назва з екрана.

65. Річний звіт про проведену роботу протягом 2017 року в рамках заходів Міської програми «Полтава туристична» на 2015–2019 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.poltava.ua/db/files/zvit2017.pdf> (дата звернення 23.01.2020). – Назва з екрана

66. Романова А. Особливості вітчизняної туристичної інфраструктури як важливий чинник розвитку індустрії гостинності України / А. Романова // Проблеми і перспективи економіки та управління – 2017- № 3 (11) – С. 69-79.

67. Санаторно-курортне лікування як один із чинників збереження трудового потенціалу країни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/14572-sanatorno-kurortne-likuvannya-yak-odin-iz-chinnikiv->

zberezhennya-trudovogo-potentsialu-krajini.html (дата звернення 30.03.2020). –

Назва з екрана

68. Санаторно-курортні заклади, бази відпочинку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poltava-tour.gov.ua/page/sanatorno-kurortni-zakladi-bazi-vidpochinku> (дата звернення 29.03.2020). – Назва з екрана

69. Сім чудес міста Полтави / В. В. Павлов [та ін.]. – Полтава : Говоров С. В., 2009. – 35 с.

70. Скляр Г. П. Свідомий розвиток партнерства у сфері туризму в умовах модернізації економіки / Г. П. Скляр // Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства : монографія / [колектив авторів] ; за заг. ред. Г. П. Склера. – Полтава: ПУЕТ, 2015. – С. 73-82.

71. Скляр Г. П. Статистические показатели развития сферы туризма в Украине: направления совершенствования и гармонизация с международными стандартами / Г. П. Скляр, Л. В. Дробиш, Л.І. Вишневецька // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 2 (48). – С. 157–162.

72. Стратегії розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019-2029 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poltavaculture.gov.ua/uk/informatsiia/zahalna-informatsiia1/219-strategiya-rozvytku-turyzmu-ta-kurortiv-u-poltavskiy-oblasti-na-2019-2029-roky> (дата звернення 12.02.2020). – Назва з екрана

73. Стратегія регіонального розвитку Полтавської області на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2020-roku-0> (дата звернення: 11.01.2020). – Назва з екрана

74. Стратегія розвитку Полтавської області 2021-2027. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku> (дата звернення 23.12.2019). – Назва з екрана

75. Супруненко О. Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині: Короткий нарис. / О. Б. Супруненко– Київ-Полтава: Видавництво ПП «Гротеск», ВЦ «Археологія», 2007. – 124 с.

76. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. Статистичний збірник / Відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – 90 с.

77. Туристична діяльність в Україні у 2018 році. Статистична інформація / Відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : Державна служба статистики України, 2019. – 45 с.

78. Управління культури виконавчого комітету Полтавської міської ради. URL: <http://www.kultura-poltava.gov.ua/> (дата звернення 03.02.2020). – Назва з екрана

79. Фестивалі і конкурси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kultura-poltava.gov.ua/festivali-konkursi/> (дата звернення 13.01.2020). – Назва з екрана

80. Шереметьєва Т. В. Показники економічного значення розвитку туризму в Україні / Т. В. Шереметьєва // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2017 р. – № 6 (99). – С.22-28.

81. World Travel and Tourism Council. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org> (дата звернення: 12.02.2020). – Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

Природні рекреаційно-туристичні ресурси Полтавської області [38, с.45]

№	Найменування об'єкта	Розташування, особливості
1	2	3
Дендрологічні парки		
1	Устимівський дендрологічний парк	с. Устимівка, Глобинський район Полтавської обла., загальнодержавного значення в Україні (створений у 1893 р.)
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва		
2	Полтавський міський парк	м. Полтава. Природоохоронний об'єкт загальнодержавного значення. Розташований на полі Полтавської битви поблизу с. Яківці на площі 124,5 га. Закладений у 1962 р.
3	Парк «Перемога» (Полтавський міський сад)	м. Полтава. Закладено на початку XIX століття, площа 47 га. заснований у 1803 р. з ініціативи генерал-губернатора князя О.Б. Куракіна
4	Корпусний сад (Олександрівський сад, Жовтневий парк)	м. Полтава, площа 6 га, закладений у 1840 році
5	Петровський парк (Ботанічний сад).	м. Полтава. Відкрито сад у 1909 році до 200-ї річниці Полтавської битви. Площа 3 га. Закладено в 1905 р.
6	Ботанічний сад Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка	м. Полтава. На схилах балки з притокою р. Тарапуньки (права притока Ворскли), площа 5,25 га.
7	Парк на садибі Панаса Мирного	м. Полтава.
8	Парк сільськогосподарського технікуму Полтавського державного сільськогосподарського інституту	м. Полтава. Заснований 1904 р., площа 2,5 га
9	Парк імені І.П. Котляревського	м. Полтава, площа 5 га
Ботанічні пам'ятки природи		
10	Березовий сквер (Білухи-Кохановського сквер)	м. Полтава, площа 1 га.
11	Парк Полтавської обласної клінічної лікарні імені М.В. Скліфосовського	м. Полтава. Ростуть близько 50 дубів віком 150-200 років та дубова алея.
12	Парк сільськогосподарської дослідної станції імені М.І. Вавілова	м. Полтава, у долині р. Тарапуньки. Закладений у 20-х роках на площі 1,5 гектара.
13	Бульвар І.П. Котляревського	м. Полтава. Закладений після відкриття 1903 р. пам'ятника І.П. Котляревському, площа 1 га

(продовження табл. А.1)

1	2	3
13	Бульвар М.В. Гоголя	м. Полтава, площею 1,5 гектара.
15	Каштанова алея	м. Полтава.
16	Дубовий гай на території Полтавської обласної клінічної психіатричної лікарні імені О.Ф. Мальцева	м. Полтава, площа 4,2 га
Меморіальні дерева		
17	Каштан М.І. Вавілова	м. Полтава, вул. Шведська, 86
18	Дуб Лялі Убийвовк	м. Полтава., вул. Фрунзе, 43
19	Дуб на стадіоні «Колос» смт. Велика Багачка	Великобагачанський район Полтавської обл., вік близько 750 років.
Об'єкти природно-заповідного фонду		
20	Пирятинський національний парк	Розташований у межах <u>Пирятинського району Полтавської області</u> , в долині річки Удаю, в околицях м. <u>Пирятин</u> та сіл Грабарівка, Давидівка, Березова Рудка, Сасинівка, Гурбинці, Леляки, Усівка, Кейбалівка, Каплинці, Харківці, Дейманівка, Високе, Велика Круча, Повстин, Олександрівка, на території Пирятинського лісництва.
21	Нижньосульський національний парк	<u>Природоохоронна територія на території Глобинського, Оржицького та Семенівського районів Полтавської області, Чорнобаївського району Черкаської області</u>
22	Гідрологічний заказник «Артополот»	с. Краснознаменка, Гадяцький район Полтавської обл.
23	Дубова алея	Гадяцький район Полтавської обл.
24	Краснолуцький гай	Гадяцький район Полтавської обл.
25	Гадяцький бір	Гадяцький район Полтавської обл. Пам'ятка природи ботанічна
26	Масюкове	Гадяцький район Полтавської обл. Заповідне урочище
27	Гадяцький регіональний ландшафтний парк	Гадяцький район Полтавської обл.
28	Гора Пивиха, 168 метрів	с. Градизьк, Глобинський район Полтавської обл. Історично-геологічний заповідник. Західна частина гори розмивається водами Кременчуцького водосховища.
29	Зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Садки»	с. Мар'янівка, Гребінківський район Полтавської обл, площею 3,4 гає Пам'ятка природи кластерного типу, залишки селянських хуторів 30-х років минулого сторіччя.
30	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Мар'янівський ковильник»	с. Мар'янівка, Гребінківський район Полтавської обл., площею 1 га. Наукову цінність об'єкта складають угруповання ковили волосистої, що занесена до Червоної книги України. На даний час воно покриває площу 20 м².
31	Пам'ятка природи «Дуби черешчаті»	с. Майорщина, Гребінківський район Полтавської обл. Залишки садово-паркових ансамблів минулих віків.
32	Пам'ятка природи «Соснова алея»	с. Майорщина, Гребінківський район Полтавської обл. Залишки садово-паркових ансамблів минулих віків.

(продовження табл. А.1)

1	2	3
33	Корсаківський дендропарк ім. Г. Перевери	с. Бесідівщина, Гребінківський район Полтавської обл. Пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення, площа 27,4 га. Більше 35 % дерев мають вік понад 50 років.
34	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Тополя».	с. Короваї, с. Бесідівщина, Гребінківський район Полтавської обл. Висота – 32-34 м. Вік – близько 120 р., посаджено у 1896 році.
35	Регіональний ландшафтний парк «Диканський» (створено у 1994 р)	Диканський район Полтавської обл., площею 11 945 га. До складу увійшли 7 природоохоронних об'єктів: Парасоцький ліс – пам'ятка природи загальнодержавного значення, Бузковий гай – ботанічна пам'ятка природи, Кочубеївські дуби – пам'ятка природи вікових дерев, Фесенкові горби – загально-зоологічний заказник, Писарівщинський лісопарк – пам'ятка садово-паркового мистецтва, Ялиновий гай та Виходи пісковиків. За межами ландшафтного парку знаходяться: Пустовітка – ботанічний заказник, Яворівщина – заповідне урочище та Лісосмуга О.О. Ізмаїльського – ботанічна пам'ятка природи.
36	Бузковий Гай, ботанічна пам'ятка природи (статус з 1969)	смт. Диканька, Полтавської обл.
37	Загальнозоологічний заказник «Байрак».	Зіньківський район Полтавської обл.
38	Ботанічний та ландшафтний заказники у Климівці	Карлівський район Полтавської обл.
39	Комплексна пам'ятка природи «Академія»	с. Лип'янка, Карлівський район Полтавської обл.
40	Ботанічний заказник «Олегова балка»	с. Халтурине, Карлівський район Полтавської обл.
41	Ботанічний заказник «Капусник»	с. Варварівка, Карлівський район Полтавської обл.
42	Ботанічна пам'ятка «Дуби черешчаті»	м. Карлівка, Карлівський район Полтавської обл.
43	Дерево, що росте корінням вгору	с. Федорівка, Карлівський район Полтавської обл.
44	Регіональний ландшафтний парк «Нижньоворсклянський» (створено у 2002 р.)	Кобеляцький район Полтавської обл. Розташований в пониззі р. Ворскли від Лівобережної та Правобережної Сокилки до Дніпродзержинського водосховища, включаючи долину р. Ворскла, її заплаву, тераси, ряд островів в гирловій частині, акваторію частини Дніпродзержинського водосховища. Площа – 23,2 тис. га.
45	Ботанічний заказник «Драбинівка»	Кобеляцький район Полтавської обл.
46	Цілюще джерело, яке утворило Солоне озеро	с. Книшівка, Козельщинський район Полтавської обл.

(продовження табл. А.1)

1	2	3
47	Ксьонзівський природний заказник	Козельщинський район Полтавської обл.
48	Попенківський природний заказник	Козельщинський район Полтавської обл.
49	Буртівський природний заказник	Козельщинський район Полтавської обл.
50	Шар-Гора	Говтвянські гори, Козельщинський район Полтавської обл.
51	Лиса Гора	Говтвянські гори, Козельщинський район Полтавської обл., підвищена рівнина
52	Ковпаківський лісопарк	Котелевський район Полтавської обл, площа 196 га. В його основі – сосни, посаджені у 1918 році.
53	Більське джерело	Котелевський район Полтавської обл. Відоме ще з XIV ст.
54	Дуб віком понад 600 років	с. Деревки, Котелевський район Полтавської обл.
55	Регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні» (акваторія, острови прибережна смуга р. Дніпро)	біля м. Кременчука Полтавської обл., площа 5 080 га включає р. Дніпро та декілька островів, оточених протоками
56	Гідрологічний заказник загальнодержавного значення Середньосульський	Лохвицький район Полтавської обл.
57	Ландшафтний заказник «Христанівський»	Лохвицький район Полтавської обл.
58	Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Червонобережжя» (створений у 1990 р.).	с. Гінців Лубенський район Полтавської обл., площа 803 га. Заповідна територія розташована в долині річки Удаю.
59	Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Руський Орчик»	Машівський район Полтавської обл., 758 га
60	Ландшафтний заказник місцевого значення «Усть-Лип'янка»	Машівський район Полтавської обл., 1 278,3 га
61	Ботанічний заказник місцевого значення «Михайлівська балка»	Машівський район Полтавської обл., 14,1 га
62	Ботанічний заказник місцевого значення «Бебехова балка»	Машівський район Полтавської обл., 15 га
63	Ботанічний заказник місцевого значення «Розсохувата балка»	Машівський район Полтавської обл., 5,3 га

(продовження табл. А.1)

1	2	3
64	Ботанічний заказник місцевого значення «Малонехворощанська балка»	Машівський район Полтавської обл., 7,7 га
65	Ботанічний заказник місцевого значення «Дикунова балка»	Машівський район Полтавської обл., 45,7 га
66	Огуївський дендрарій місцевого значення Держсортмережі	с. Огуївка, Машівський район Полтавської обл., 1,5 га
67	Заповідник – урочище місцевого значення «Латишівський ліс»	Машівський район Полтавської обл., 21,4 га
68	Пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Хомутецький парк»	Миргородський район Машівський район Полтавської обл. Одночасно є історичною пам'яткою і пам'яткою природи.
69	Малоперещепинський ботанічний заказник загальнодержавного значення	Новосанжарський район Полтавської обл., площею 640 га
70	Галофітне болото	с. М. Перещепина, с. Маньківка, Новосанжарський район Полтавської обл.
71	Новосанжарський ландшафтний заказник	Новосанжарський район Полтавської обл., площею 1 112 га
72	Ревазівський гідрологічний заказник	с. Руденківка, Новосанжарський район Полтавської обл., Болотний масив на 300 га
73	Шедіївський гідрологічний заказник	с. Шедієве Новосанжарський район Полтавської обл., площею 273 га. Болото в заплаві р. Оріль
74	Зачепилівський ботанічний заказник	с. Зачепилівка, Новосанжарський район Полтавської обл., площею 826,8 га
75	Загальнозоологічний заказник «Мазанка»	Новосанжарський район Полтавської обл., площею 191 га
76	Парк відпочинку смт. Нові Санжари	Новосанжарський район Полтавської обл., ботанічна пам'ятка природи, площею 3,4 га
77	Геологічна пам'ятка природи «Рудні піски»	с. Кунцеве, Новосанжарський район Полтавської обл., площею 0,5 га
78	Тарасівський ентомологічний заказник місцевого значення	Оржицький район Полтавської обл., площа 3 га
79	Зарізький дендропарк (пам'ятка садово-паркового мистецтва, заснований у 1959 р.)	с. Заріг, Оржицький район Полтавської обл., площа 7 га. У центрі парку висаджено тіньовий годинник з кремезних дубів, що тінню показує час. Різноманітні скульптури доповнюють художньо-мистецький комплекс дендропарку

(продовження табл. А.1)

1	2	3
80	Гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Великоселецький»	Оржицький район Полтавської обл., площею 1 тис. га
81	Гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Плехівський»	Оржицький район Полтавської обл., площею 500 га
82	Лісовий заказник місцевого значення «Половець»	Оржицький район Полтавської обл., площею 35,9 га
83	«Дейманівський» заказник загальнодержавного значення	Пирятинський район Полтавської обл.
84	«Куквинський» заказник загальнодержавного значення	Пирятинський район Полтавської обл.
85	«Березоворудський» заказник загальнодержавного значення	Пирятинський район Полтавської обл.
86	Палац поміщиків Закревських середини XVIII – початку XIX століть з Березоворудським парком, площею 45 га, створеним у XVIII столітті (пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення)	с. Березова Рудка, Пирятинський район Полтавської обл. Головна алея – каштанова, завершується «Шевченківським дубом», вік якого понад 300 років.
87	Вільхівцанський заказник	Полтавський район Полтавської обл.
88	Розсошенський заказник	Полтавський район Полтавської обл.
89	Рожаївський заказник	Полтавський район Полтавської обл.
90	Руднянський заказник	Полтавський район Полтавської обл.
91	Кротенківський заказник	Полтавський район Полтавської обл.
92	Козацькі дуби (пам'ятка природи)	Полтавський район Полтавської обл.
93	Криниця Петра I (пам'ятка природи)	Полтавський район Полтавської обл.
94	Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Куликівський»	с. Куликівка, Полтавський район Полтавської обл.
95	Парк «Кротенківський»	с. Кротенки, Полтавський район Полтавської обл.
96	Заповідне урочище «Кут»	в с. Сухорабівка, Решетилівський район Полтавської обл., площею 38,1 га
97	Заказник державного значення «Михнівський»	с. Михнівка, Решетилівський район Полтавської обл.
98	Ландшафтний заказник «Кузьменки»	Решетилівський район Полтавської обл.

(продовження табл. А.1)

1	2	3
99	Ландшафтний заказник «Гарячківський ліс»	Решетилівський район Полтавської обл.
100	Ландшафтний заказник «Щербаки»	Решетилівський район Полтавської обл.
101	Ботанічний заказник «Новодиканський»	Решетилівський район Полтавської обл.
102	Ботанічні пам'ятки «Дуби понад 100 років»	Решетилівський район Полтавської обл.
103	Заказник державного значення «Гракове»	Семенівський район Полтавської обл.
104	Заказник державного значення «Солоне»	Семенівський район Полтавської обл.
105	Богданівський парк	Семенівський район Полтавської обл., заповідний об'єкт місцевого значення
106	Веселоподільський парк	Семенівський район Полтавської обл., заповідний об'єкт місцевого значення
107	Комунальна установа Полтавської обласної ради «Рекреаційний центр «Криворудський» та Криворудський дендропарк	с. Крива Руда, Семенівський район Полтавської обл., Пам'ятка садово-паркового мистецтва, площею 12 га
108	Ландшафтний заказник місцевого значення «Монастирище»	с. Сухоносівка, Чорнухинський район Полтавської обл.
109	Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Червонобережжя»	Чорнухинський район Полтавської обл.
110	Ландшафтний заказник «Лісові озера»	м. Комсомольськ Полтавської обл., площа – 714,7 га, , розташований на лівому березі річки Псел.
111	Ландшафтний заказник «Заплави Псла»	м. Комсомольськ Полтавської обл., площа – 885 га, розташований на лівому березі р. Псел.

ДОДАТОК Б
Туристична діяльність в Полтавській області

Таблиця Б.1

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи) за
регіонами України за період 2016-2018 рр. [76, 77]

(од.)

Регіон	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	1838	1743	1833	-5	+90	-0,3	+5,2
Вінницька	30	27	25	-5	-2	+16,7	+7,4
Волинська	21	23	19	-2	-4	+9,5	+17,4
Дніпропетровська	117	118	119	+2	+1	+1,7	+0,8
Донецька	24	22	31	+7	+9	+29,2	+40,9
Житомирська	16	14	16	0	+2	0	+14,3
Закарпатська	35	31	28	-7	-3	-20	-9,7
Запорізька	66	63	62	-4	-1	-6,1	-1,6
Івано-Франківська	36	34	34	-2	0	-5,6	0
Київська	39	39	45	+6	+6	+15,4	+15,4
Кіровоградська	14	12	13	-1	+1	-7,1	+8,3
Луганська	7	7	8	+1	+1	+14,3	+14,3
Львівська	149	159	142	-7	-17	-4,7	-10,7
Миколаївська	29	23	18	-11	-5	-37,9	-21,7
Одеська	157	140	135	-22	-5	-14	-3,6
Полтавська	17	17	15	-2	-2	-11,8	-11,8
Рівненська	26	26	27	+1	+1	+3,8	+3,8
Сумська	20	19	18	-2	-1	-10	-5,3
Тернопільська	19	17	20	+1	+3	+5,3	+17,6
Харківська	90	84	83	-7	-1	-7,8	-1,2
Херсонська	15	14	16	+1	+2	+6,7	+14,3
Хмельницька	27	26	25	-2	-1	-7,4	-3,8
Черкаська	25	24	27	+2	+3	+8,0	+12,5
Чернівецька	36	38	39	+2	+1	+8,3	+2,6
Чернігівська	17	15	12	-5	-3	-29,4	-20,0
м. Київ	806	751	856	+50	+105	+6,2	+14,0

Продовження Додатка Б

Таблиця Б.2

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України за період 2016-2018 рр. [76, 77]

(од.)

Регіон	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	1668	1726	2460	+792	+734	+47,5	+42,5
Вінницька	38	42	62	+24	+20	+63,2	+47,6
Волинська	48	43	55	+7	+12	+14,6	+27,9
Дніпропетровська	205	207	297	+92	+90	+44,9	+43,5
Донецька	9	20	62	+53	+42	+588,9	+210,0
Житомирська	40	33	47	+7	+14	+17,5	+42,4
Закарпатська	30	32	63	+33	+31	+110,0	+96,9
Запорізька	95	97	126	+31	+29	+32,6	+29,9
Івано-Франківська	71	71	94	+23	+23	+32,4	+32,4
Київська	80	77	172	+92	+95	+115,0	+123,4
Кіровоградська	33	31	41	+8	+10	+24,2	+32,3
Луганська	12	10	21	+9	+11	+75,0	+110,0
Львівська	123	123	200	+77	+77	+62,6	+62,6
Миколаївська	40	40	69	+29	+29	+72,5	+72,5
Одеська	111	124	135	+24	+11	+21,6	+8,9
Полтавська	71	76	140	+69	+64	+97,2	+84,2
Рівненська	40	34	66	+26	+32	+65,0	+94,1
Сумська	37	39	61	+24	+22	+64,9	+56,4
Тернопільська	34	28	43	+9	+15	+26,5	+53,6
Харківська	165	179	183	+18	+4	+10,9	+2,2
Херсонська	57	53	64	+7	+11	+12,3	+20,8
Хмельницька	62	64	64	+2	0	+3,2	0
Черкаська	61	68	74	+13	+6	+21,3	+8,8
Чернівецька	30	27	38	+8	+11	+26,7	+40,7
Чернігівська	34	36	46	+12	+10	+35,3	+27,8
м. Київ	142	172	237	+95	+65	+66,9	+37,8